

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav starého Předního východu

Bakalárska práca

Andrej Dobrota

Reflexy laryngál v akkadských prevzatých slovách zo západosemitských jazykov v 1. tis. pr.n.l.

Reflexes of laryngeals in Akkadian loanwords from West-Semitic
languages in the 1. mil. BC

Praha 2023

Vedúci práce: prof. PhDr. Petr Zemánek, CSc.

Pod'akovanie

Chcel by som sa pod'akovať vedúcemu práce pánovi prof. PhDr. Petrovi Zemánkovi, CSc. za jeho trpezlivosť, pomoc a cenné rady.

Čestné prehlásenie:

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne, že som riadne citoval všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 7. mája 2023

Andrej Dobrota

Kľúčové slová

laryngály, prevzaté slová, jazykový kontakt, fonologická adaptácia, akkadčina, aramejčina, západosemitské jazyky

Keywords

laryngeals, loanwords, language contact, phonological adaptation, Akkadian, Aramaic, West-Semitic languages

Abstrakt

Cieľom práce je zmapovať vzorce adaptovania hrdelných hlások hovoriacimi akkadčiny v prevzatých slovách zo západosemitských jazykov na základe stanovenia reflexov týchto hlások v adaptovaných akkadských lexémach. Na analýzu je použitý korpus vyselektovaný na základe kritérií po vzore *Abraham – Sokoloffa* (2011) prevažne z už existujúcich zoznamov západosemitských prevzatých slov v akkadčine (von Soden 1966, 1968, 1977; Cherry 2017; Zadok 2021, 2022) doplnených o ďalšie lexémy (prevažne z CAD). Výsledky analýzy tohto korpusu sú ďalej podporené analýzou prepisu západosemitských vlastných mien objavujúcich sa v RINAP 1 – 5 obsahujúcich hrdelné hlásky do klinopisu. V záverečnej časti práce sú prezentované výsledky tejto analýzy.

V práci sa podarilo určiť pomerne jednoznačné vzorce adaptácie jednotlivých hrdelných hlások. Pôvodné /h/ a /ḫ/ bolo adaptované ako /ḫ/, pôvodné /s/ a /ʔ/ ako /ʔ/, resp. ∅, v závislosti na konkrétnej pozícii. Pôvodné /h/ a /ḡ/ sa neobjavuje v sledovanom korpuse, nie je preto možné určiť vzorec prípadnej adaptácie.

Výsledky práce môžu umožniť lepšie pochopiť adaptačné tendencie hovoriacich akkadčiny pri preberaní cudzích slov a systematizujú tieto vzorce pre hrdelné hlásky. Ako podporné kritérium môžu byť zohľadnené aj pri stanovovaní, či sa pri konkrétnej lexéme, v ktorej zdrojovom slove bola hrdelná hláska, môže alebo nemôže jednať o prevzaté slovo západosemitského pôvodu.

Abstract

The aim of this work is to determine the patterns used by the speakers of Akkadian to adapt laryngeal phonemes in loanwords from West-Semitic languages by analysing the reflexes of these phonemes in the Akkadian words. Corpus used for analysis is taken mainly from already existing lists of West-Semitic loanwords in Akkadian (von Soden 1966, 1968, 1977; Cherry 2017; Zadok 2021, 2022) subsequently reduced using criteria based on *Abraham – Sokoloff* (2011) and supplemented by additional lexemes (mainly from CAD). The results of this analysis are further corroborated by analysing transcriptions of West-Semitic personal names occurring in RINAP 1 – 5 containing laryngeals into cuneiform. Findings of these analyses are then presented in the final part of the work.

It was possible to determine quite unambiguously the individual patterns of adaptation of the respective laryngeal phonemes. Original /ḥ/ and /ḫ/ were adapted as /h/, original /ḥ/ and /ḫ/ as /ʔ/ or ∅, depending on its position. Original /h/ and /ḡ/ were not present in the studied corpus, thus precluding any possibility of determining their adaptation patterns.

The results of this work may be applied to better understand strategies employed by Akkadian speakers in adapting loanwords and they give a systematic survey of these patterns when applied to laryngeal sounds. They can also be used as subsidiary criterion when assessing whether a given lexeme, whose suspected source contained a laryngeal, can be considered a loanword or not.

Obsah	
Zoznam skratiek a značiek	8
Technické poznámky	10
1. Úvod	11
2. Teoretický podklad	13
2.1. História skúmania	13
2.2. Chronologické členenie aramejštiny a akkadčiny v sledovanom období	14
2.2.1. <i>Chronologické členenie aramejštiny</i>	14
2.2.2. <i>Chronologické delenie akkadčiny 1. tis. pred Kr.</i>	14
2.3. Akkado-aramejský jazykový kontakt	15
2.4. Fonetické a fonologické definovanie semitských hrdelných hlások	16
2.5. Fonetický a fonologický prehľad hrdelných hlások v aramejštiny a akkadčine	18
2.5.1. <i>Fonetický a fonologický prehľad hrdelných hlások v aramejštiny 1. tis. pred Kr.</i>	18
2.5.2. <i>Fonetický a fonologický prehľad hrdelných hlások v akkadčine 1. tis. pred Kr.</i>	21
2.6. Formálna adaptácia prevzatého slova	23
2.7. Všeobecné tendencie pri adaptácii hrdelných hlások	24
2.8. Definícia prevzatého slova v starom semitskom jazyku	25
3. Metodológia selektovania a spracovania lexikálneho materiálu	27
3.1. Kritériá vylučujúce alebo spochybňujúce západosemitský pôvod lexém	28
4. Analýza materiálu	34
4.1. Prezentácia zápisov reflexov západosemitských hrdelných hlások v prevzatých slovách v akkadčine	36
4.1.1. <i>Reflexy západosemitského /h/</i>	37
4.1.2. <i>Reflexy západosemitského /ħ/</i>	40
4.1.3. <i>Reflexy západosemitského /ʕ/</i>	41
4.1.4. <i>Reflexy západosemitského /ʕʰ/</i>	42
4.2. Analýza prezentovaného materiálu	44
4.2.1. <i>Preberanie západosemitského /h/ a /ħ/</i>	44
4.2.2. <i>Preberanie západosemitského /ħ/</i>	45
4.2.3. <i>Preberanie západosemitského /h/</i>	46
4.2.4. <i>Preberanie západosemitského /ʕ/</i>	47
4.2.5. <i>Preberanie západosemitského /ʕʰ/</i>	47
4.3. Exkurz – zápis západosemitských vlastných mien obsahujúcich hrdelné hlásky v klinopise	50
4.4. Reflex laryngály ako doplňujúce kritérium západosemitského prevzatého slova v akkadčine	58
5. Záver	61
Zoznam použitej literatúry	66

Zoznam skratiek a značiek

Skratky publikácií, textových edícií, zbierok a nástrojov

ABL – Assyrian and Babylonian Letters

AHw – Akkadisches Handwörterbuch

AO – Museum siglum Louvre (Antiquités orientales)

BM – Museum siglum of the British Museum

BRM – Babylonian Records in the Library of J. Pierpont Morgan

CAD – The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago

CAL – Comprehensive Aramaic Lexicon

CDA – A Concise Dictionary of Akkadian

CT – Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum

DJBA – A dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic periods

DNSWI – Dictionary of the North-West Semitic Inscriptions

GAG – Grundriss der akkadischen Grammatik

Ges. – Wilhelm Gesenius. Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament

IPA – International Phonetic Alphabet

ORACC – Open Richly Annotated Cuneiform Corpus

PNA – The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire

RIMA – The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods

RINAP – Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period

SAA – State Archives of Assyria

SED – Semitic Etymological Dictionary

YOS – Yale Oriental Series

ZA – Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie

Ostatné skratky a značky

akkad. – akkadský

aram. – aramejský

BA – biblická aramejčina

C – konsonant

cpa. – kresťansko-palestínskoaramajský

egy. – egyptský

gr. – grécky

H – laryngála

hebr. – hebrejský

IA – ríšskoaramajčina

jba. – židovsko-babylonskoaramajský

jpa. – židovsko-palestínskoaramajský

kon. – koniec
L(X) – jazyk (x)
laram. – neskoroaramejský
LB – neskorá babylončina,
neskorobabylonský
lex. list – lexikálny zoznam
lingv. – lingvistický
MA – stredná asýrčina
MB – stredná babylončina
MdA – stredná aramejčina
N – nazála
NA – novoasýrčina, novoasýrsky
nabat. – nabatejský
NB – novobabylončina,
novobabylonský
NWS – severozápadosemitský
OA – stará aramejčina,
staroaramejský

OB – stará babylončina,
starobabylonský
PS – protosemitský
PWS – protozápadosemitský
R(x) – radikál (x)
sab. – sabejský
sam. – samaritánskoaramejský
SB – štandardná babylončina
semit. – semitistický
sperz. – staroperzský
str. – stred
sýr. – sýrsky
ug. – ugaritský
V – vokál
zač. – začiatok
zsem. – západosemitský

Technické poznámky

Citácie v práci nasledujú harvardský systém. Publikácie, slovníky a ďalšie nástroje, ktoré sú v práci citované pod ich skratkami, sú v zozname použitej literatúry uvádzané pod touto skratkou na príslušnom mieste abecedne usporiadaného zoznamu.

Pojem „hrdelné hlásky“ v tejto práci odkazuje aj k velárnym frikátívam, čo – ako sa ukáže – je opodstatnené aj z fonologického hľadiska, a môže byť použitý aj v prípade, kedy sa vzťahuje na *fonémy* (teda pojem sa nevzťahuje nutne len na *hlásky* v lingvistickom slova zmysle). Hrdelné hlásky bývajú v semitistike označované špeciálnymi symbolmi, ktoré sa odlišujú od štandardných znakov používaných v lingvistike. Korešpondencia je nasledovná (najprv semit., potom lingv.): /h/-/h/, /ʔ/-/ʔ/, /ħ/-/ħ/, /ʕ/-/ʕ/, /ħ/-/x/, /ğ/-/ğ/. V častiach práce, ktoré majú všeobecný charakter, sú používané lingvistické symboly, v častiach vzťahujúcich sa na konkrétne semitské jazyky potom symboly bežne používané v semitistike. Pri prepise zvukových realizácií sú používané symboly IPA, v prípade hrdelných hlások sa teda samozrejme objavujú lingvistické symboly. V prípade citovania pasáže práce používajúcej iné symboly pre hrdelné hlásky sú v citácii zachované pôvodné symboly.

Zátvorky // značia fonologický zápis alebo zápis lem z CAL, DNSWI a ďalších slovníkov, ktoré zapisujú len konsonantické fonémy vzhľadom k neistej vokalizácii; zátvorky [] značia fonetický zápis; <> reprodukuje grafému, resp. zápis textu. Klinopisné zápisy transliterované priamo v hlavnom texte sú zapisované medzi <> normálnym písmom, ak sú tieto transliterácie odsadené do samostatného riadku, sú prepísané kurzívou bez uzatvorenia medzi <>.

Hebr. a aram. slová zapísané kvadrátou sú transliterované v //, jednotlivé grafémy použité samostatne nie sú transliterované. Transliterované nie sú slová zapísané gréckou abecedou, ani samostatné grafémy gréckej abedy.

1. Úvod

Téma práce bola zvolená s cieľom bližšie preskúmať proces adaptovania západosemitských hrdelných hlások do akkadčiny a stanoviť jednoznačnejšie vzorce tejto adaptácie. Doteraz nebola tejto konkrétnej otázke venovaná špecifická pozornosť a závery vyvodzované zo všeobecného prehľadu materiálu vykazujú určitú variantnosť. Táto variantnosť môže byť z časti odrazom skutočnej rôznorodosti adaptácií podmienených rôznymi okolnosťami, v ktorých adaptácia konkrétnej lexémy prebiehala, nesporne je však aj výsledkom našich nedostatočných znalostí charakteru akkado-západosemitského kontaktu, fonologických, a predovšetkým fonetických, vlastností pozorovaných segmentov a praktickej neschopnosti vybrať relevantný korpus na ďalšie spracovanie. V práci bude po predstavení teoretických úvah stanovený čo najrelevantnejší korpus západosemitských prevzatých slov v akkadčine, ktorý je nutným predpokladom pre zmysluplnú analýzu procesu adaptácie cudzích slov do preberajúceho jazyka, a následná analýza tohto korpusu bude mať za cieľ pokúsiť sa stanoviť jednoznačnejšie vzorce adaptácie pozorovaných segmentov, resp. overiť, či skutočne vykazujú výsledky tejto adaptácie takú mieru variantnosti, akú, zdá sa, vykazujú aspoň niektoré navrhované korpusy prevzatých západosemitských slov.

V teoretickej prvej časti práce je predstavený kontakt aramejčiny s akkadčinou v priebehu 1. tis. pred Kr., hrdelné hlásky a ich správanie sa v akkadčine a aramejčine, proces adaptácie prvkov pri preberaní slov a tendencie sledované pri adaptácii hrdelných hlások ako cudzích prvkov v moderných jazykoch. Následne je navrhnutá teoretická možnosť, ako mohli byť hrdelné hlásky adaptované do akkadčiny.

V druhej časti práce je popísaná metodológia zhromažďovania a selektovania materiálu. Prezentované sú zdroje, z ktorých bol materiál čerpaný a kritériá, ktoré boli na tento materiál aplikované s cieľom vyselektovať relevantnú vzorku materiálu, ktorá bola ďalej spracovávaná.

V tretej časti práce je vyselektovaný materiál spracovaný. Najprv sú prezentované spôsoby zápisu jednotlivých pozorovaných lexém v textoch, a následne sú tieto lexémy analyzované s cieľom určiť, aké reflexy pôvodných západosemitských hrdelných hlások vykazujú. Závery tejto analýzy sú potom podporené analýzou

prepisov západosemitských vlastných mien do klinopisu, na základe ktorého je možné určiť spôsob, akým hovoriaci akkadčiny západosemitské hrdelné hlásky vnímali (percepciu týchto hlások hovoriacimi akkadčiny) a porovnať ich so spôsobom adaptácie týchto hlások v korpuse prevzatých slov. Stanovené vzorce adaptácie sú následne porovnané s reflexami hrdelných hlások v slovách, ktorých status prevzatých slov nie je jednoznačný, s cieľom zistiť, či tieto reflexy odpovedajú stanoveným vzorcom. V závere sú prezentované výsledky analýzy.

2. Teoretický podklad

2.1. História skúmania

Kontaktu akkadčiny a západosemitských jazykov na lexikálnej rovine sa ako prvý systematickejšie venoval *Zimmern* (1915) v práci *Akkadische Fremdwörter als Beweis für babylonischen Kultureinfluss*, ktorý sa ale sústredil predovšetkým na akkadské slová v západosemitských jazykoch. Napriek tomu sa o neho aspoň z časti opiera *von Soden* (1966, 1968, 1977), ktorý sa v sérii troch článkov publikovaných medzi rokmi 1966 a 1977 v časopise *Orientalia* ako prvý systematicky venoval západosemitským slovám v akkadčine. Aj s ohľadom na pokročilejší stav výskumu a poznatkov od čias publikácie daných článkov sa ukázalo ako žiadúce evidenciu zozbieranú *von Sodenom* revidovať. *Abraham – Sokoloff* (2011) prehodnotili na základe nových poznatkov a s prísnejšie stanovenou metodológiou v článku *Aramaic Loanwords in Akkadian – A Reassessment of the Proposals* materiál zozbieraný *von Sodenom* a výrazne redukovali počet západosemitských prevzatých slov v akkadčine. Odvtedy sa na rôznych miestach objavili korekcie a pripomienky k ich článku, v niektorých prípadoch boli ich závery odmietnuté. Aramejským prevzatým slovám v novoasýrčine sa potom venoval *Cherry* (2017), v novej a neskoršej babylončine *Zadok* (2021, 2022). Oba sa pritom stavajú k záverom článku *Abraham – Sokoloff* skepticky a udávajú znovu výrazne vyššie počty prevzatých slov aramejského pôvodu. Predovšetkým *Zadok* prakticky nekriticky preberá *von Sodenove* návrhy a pridáva k nim ešte ďalšie, od vydania týchto článkov navrhnuté, lexémy. O počte prevzatých slov v akkadčine z aramejšiny/západosemitských jazykov teda nepanuje zhoda.

Ani jedna z týchto prác sa systematicky nevenovala adaptácii hrdelných hlások v akkadčine. Všeobecne vnímané je pravidelné zapisovanie akkad. <h> na mieste pôvodného /h/. *Abraham – Sokoloff* pracujú aj s pomerne pravidelným zápisom /s/ pomocou <h>, toto je ale odmietané napr. *Streckom*, ktorý označuje neznačenie pôvodného /s/ v klinopise za „quite normal“ (*Streck* 2011a: 419). Korpus, s ktorým pracujú *Cherry* a *Zadok*, vykazuje v tomto ohľade takisto veľkú voľnosť. Situácia pri /h/ je takisto nejednoznačná.

2.2. Chronologické členenie aramejčiny a akkadčiny v sledovanom období

2.2.1. Chronologické členenie aramejčiny

Základné delenie aramejčiny v tejto práci vychádza z *Fitzmyera* (1979: 60-63), toto delenie je však mierne upravené. Za ríšsku ríšsku aramejčinu je v tejto práci považovaná až aramejčina Perzskej ríše, nasledujúc novšie vyhodnotenia dostupného materiálu (Gzella 2011: 574):

- *stará aramejčina* (OA) (925 – 538 pred Kr. – všetky doklady z daného obdobia)
- *ríšska aramejčina* (IA) (538 – 200 pred Kr. – aramejčina perzskej administratívy a ďalšie texty s ortografiou perzskej administratívy¹)

Aramejčiny, ktoré *Fitzmyer* označuje *stredná aramejčina* (200 pred Kr. – 200 po Kr.) – aramejčina jednotlivých miest/oblastí po rozpade Perzskej ríše už nekorigované (väčšinou) centrálnou ortografiou a *neskorá aramejčina* (200 po Kr. – 700 po Kr.) – rôzne väčšinou literárne aramejčiny oblasti Predného východu spravidla spojené s určitou konfesiou (židovská palestínska aramejčina, samaritánska aramejčina, kresťanská palestínska aramejčina, sýrčina, židovská babylonská aramejčina a mandejčina) sú spoločne označované ako *neskorá aramejčina*²; *Fitzmyer* ďalej definuje *modernú aramejčinu* – predovšetkým dnes hovorené formy aramejčiny, v práci sa s ňou nepracuje.

2.2.2. Chronologické delenie akkadčiny 1. tis. pred Kr.

Delenie akkadčiny 1. tis. pred Kr. vychádza zo štandardného delenia ako je uvádzané v *GAG* (§2), a potom mnohokrát preberané (napr. *Hasselbach-Andee* (2019: 96)):

- *novoasýrčina* (NA) (1000 – 600 pred Kr.)
- *novobabylončina* (NB) (1000 – 625 pred Kr.)
- *neskorá babylončina* (LB) (625 pred Kr. – 1. st. po Kr.)

¹ Medzi IA je radená aj biblická aramejčina (BA) (*Fitzmyer* 1979: 61).

² Resp. lexémy objavujúce sa vo viac ako troch aram. jazykoch a neskôr než v IA sú označované v prílohe a v kapitolách selekcia materiálu (3.) a analýza (4.) ako *neskoroaramejské* (laram.) napriek tomu, že sa môžu objavovať aj v korpuse, ktorý *Fitzmyer* označuje za *strednú aramejčinu*. Toto zjednodušenie je opodstatnené, keďže jazykový *kontakt* sa dá predpokladať len medzi akkadčinou a *starou a ríšskou aramejčinou*.

Relevantnosť delenia babylončiny na novú a neskorú je otázna a mnohé novšie práce toto delenie opúšťajú³ (Streck 2011b: 383). Napriek tvrdeniam GAG (§2 h) zostáva LB veľmi podobná NB, dochádza len k pomalému vývoju a pomerne marginálnym zmenám (Hess 2021: 1397). Toto delenie navyše pravdepodobne neodpovedá ani dobe vyhynutia akkadčiny (viď nižšie 2.3); V práci teda slúži primárne na presnejšie časové zaradenie danej lexémy, na lexémy doložené len vo veľmi neskorých textoch, kedy už akkadčina určite nebola živým jazykom a má teda zmysel oddeliť ich od zvyšného korpusu, je samostatne upozornené.

Samostatný korpus predstavuje *štandardná babylončina* (SB) (GAG §2 f), ktorá zahŕňa literárne diela a kráľovské nápisy a ktorá sa začala formovať už v 2. tis. pred Kr. Predovšetkým kráľovské nápisy, u ktorých sa nepredpokladá tradovanie v rámci písárskej tradície, však môžu byť považované za diela 1. tis. pred Kr.

2.3. Akkado-arameský jazykový kontakt

V rámci čoraz intenzívnejšieho kontaktu akkadsky- a západosemitsky- (hlavne aramejsky-) hovoriaceho obyvateľstva došlo v priebehu 1. tis. pred Kr. (Streck 2011b: 378) pravdepodobne cez isté obdobie bilingvizmu⁴ pôvodne akkadsky-hovoriaceho obyvateľstva k vyhynutiu akkadčiny a jej nahradeniu aramejčinou. Dĺžka a charakter tohto bilingvizmu pritom mohli závisieť od konkrétneho sociolingvistického prostredia. Vidiecke oblasti sa mohli aramaizovať pomerne rýchlo⁵, urbánne obyvateľstvo väčších miest Babylonie a Asýrie potom mohlo byť ešte v 6. st. pred Kr. primárne akkadsky-hovoriace (ale bilingválne). Prechod na aramejčinu ako primárny jazyk vo väčšine týchto komunít nastal pravdepodobne pomerne rapídne počas 5. st. pred. Kr. a do prelomu 5./4. st. pred. Kr. sa zvyčajne kladie vyhynutie akkadčiny (Hackl 2021b: 1464-1467), aj keď niektoré komunity ju mohli aktívne používať až do 2. st. pred Kr.⁶

Akkadčina teda zostávala pomerne dlho primárnym jazykom komunít produkujúcich väčšinu dochovaných textových dokladov a silnejšiemu aram.

³ Napr. aj novšie zväzky CAD a celé CDA.

⁴ Pre bilingvizmus ako súčasť prechodu obyvateľstva z jedného jazyka na iný napr. *Hasselbach-Andee* (2020: 464).

⁵ Práve vo vidieckych oblastiach sú už počas Novoasýrskej ríše doložené veľké oblasti osídlené západosemitskými, predovšetkým chaldejskými, skupinami (Kuhrt 1997: 397-399; Van De Mierop 2016: 224-226).

⁶ Jednalo sa primárne o vzdelané kňazské rody spojené s tradičnými mezopotámskymi chrámami (Hackl 2021a: 1433).

jazykovému vplyvu bola vystavená len málo (Streck 2011a: 418), čo sa odráža aj v obmedzení ovplyvnenia (textovo doloženej) akkadčiny aramejčinou na oblasť slovnej zásoby, štruktúralne ovplyvnenie je zjavné len vo veľmi neskorých textoch, kedy akkadčina už rozhodne nebola hovoreným jazykom.

2.4. Fonetické a fonologické definovanie semitských hrdelných hlások

Popis hrdelných hlások sa opiera predovšetkým o *McCarthyho* (1994), ktorý je pomerne široko prijímaný a *Paradis – LaCharité* (2001), ktoré s ním pracujú. Predovšetkým fonologické definovanie hrdelných hlások (a nie len tých) je ale u rôznych autorov rôzne a závisí od prístupu, ktorý daný autor volí⁷.

Glotály /h/ a /ʔ/ sú tvorené len glotálnym pohybom. /h/ je artikulované pri čiastočne zatvorených hlasivkách, produkuje zvuk podobný frikative, resp. *breathy voice* a definované rysom [ROZTVORENÉ HLASIVKY]. /ʔ/ je tvorené uzatvorením hlasiviek⁸, fonologické definovanie obsahuje rys [STIAHNUTÉ HLASIVKY]. Pri artikulácii glotálnych hlások nedochádza nikde vyššie vo vokálnom trakte k zúženiu; nedochádza ani k zdvihnutiu larynxu, ktoré by inak spôsobilo zníženie F2 nasledujúceho vokálu (McCarthy 1994: 193).

Miesto tvorenia faryngál /ħ/ a /ʕ/ je predovšetkým farynx, k fonácii /ħ/ môže dochádzať už aj v larynxe (Zeroual – Clements 2015: 264). Produkované sú predovšetkým stiahnutím koreňa jazyka od epiglotis po larynx k zadnej stene farynxu, zároveň dochádza k zdvihnutiu larynxu. Toto stiahnutie je omnoho silnejšie pri /ħ/, spôsobujúce intenzívnejšiu frikciu oproti /ʕ/ (McCarthy 1994: 193-194). /ħ/ je frikatíva alebo aproximanta. Realizácia /ʕ/ vykazuje veľkú variantnosť; môže sa realizovať ako aproximanta, frikatíva, pomerne často je ale realizované ako epiglotálna explozíva a býva sprevádzané aj *creaky voice*. /ʕ/ sa pri fonologických procesoch a preberaní do cudzích jazykov správa podobne ako /ʔ/⁹, aj pri /ʕ/ je preto možné predpokladať fonologický rys [STIAHNUTÉ HLASIVKY]. Obe faryngály sú fonologicky určené rysom [STIAHNUTÝ KOREŇ JAZYKA].

McCarthy (1994) poskytuje bohaté doklady toho, že hrdelné hlásky (u neho glotály, faryngály a uvuláry) tvoria v semitských jazykoch prirodzenú triedu, a teda zdieľajú spoločný distinkatívny rys. Týmto distinktívnym rysom je miesto

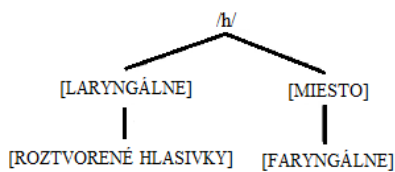
⁷ Mierne odlišne fonologicky definuje hrdelné hlásky (v arabčine) napr. *Watson* (2002).

⁸ Niekedy môže dochádzať len ku *creaky voice* (McCarthy 1994: 193)).

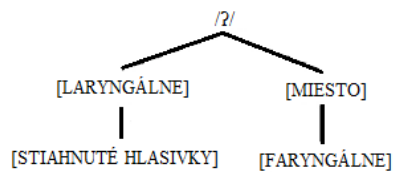
⁹ Napr. v angličtine (Paradis – LaCharité 2001:284-285).

[FARYNGÁLNE]. *Paradis – LaCharité* (2001) ďalej ukazujú, že jazyky, ktorých fonologický inventár neobsahuje žiadne hrdelné hlásky, ale obsahuje velárne frikatívy, sú schopné hrdelné hlásky adaptovať. Na základe *Non-Availability Principle*, podľa ktorého musí byť [MIESTO] (alebo iný primárny rys) preberaného segmentu aktívne aj v preberajúcom jazyku, aby mohol byť daný segment adaptovaný, potom stanovujú, že aj velárne frikatívy sú [FARYNGÁLNE], keďže sú však [DORSÁLNE], musia byť aj [ORÁLNE]. Fonologicky ich je preto azda možné považovať za hrdelné hlásky. Tvorené sú kritickým zúžením medzi chrptom jazyka a mäkkým podnebíom. Pre prácu budú dôležité predovšetkým pre ich tendenciu splývať v niektorým západosemitských jazykoch s faryngálami a skutočnosť, že znelú variantu akkadčina neobsahuje.

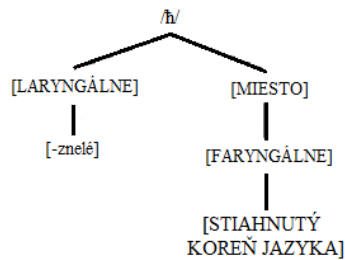
[FARYNGÁLNE] fonémy, ktoré budú predmetom práce, je možné zobrazit' v geometrickom modeli distinktívnych rysov nasledovne¹⁰:

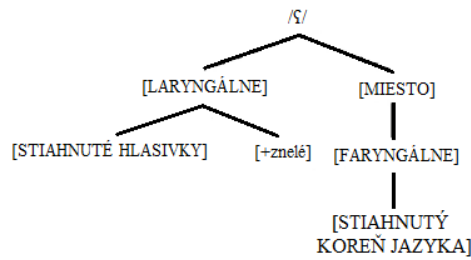
Obr. 1 Fonéma /h/

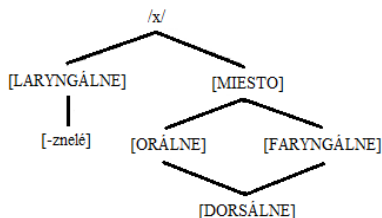
Obr. 2 Fonéma /ʕ/

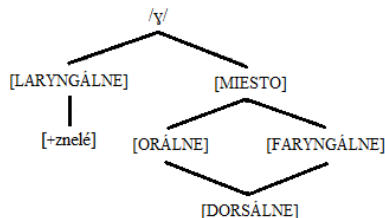
Obr. 3 Fonéma /ħ/

Obr. 4 Fonéma /s/

Obr. 5 Fonéma /x/

Obr. 6 Fonéma /χ/

¹⁰ Základom týchto zobrazení je *Paradis – LaCharité* (2001: 267).

2.5.Fonetický a fonologický prehľad hrdelných hlások v aramejčine a akkadčine

2.5.1.Fonetický a fonologický prehľad hrdelných hlások v aramejčine 1. tis. pred Kr.

Táto podkapitola sa venuje prezentácii základných tendencií pozorovaných na systéme hrdelných hlások *starej* (OA) a *rišskej aramejčiny* (IA). Už od OA neboli stav v jednotlivých dialektoch a predovšetkým ďalší vývoj všade identické¹¹ (Gzella 2015: 102). IA odráža pravdepodobne predovšetkým mezopotámsku aramejčinu konca 6. st. pred Kr., na základe ktorej mohla byť „kodifikovaná“, aj keď sa zjavne jedná o *koiné* (Cook 2022: 3); hovorená aramejčina iných oblastí nepochybne vykazovala dialektálne špecifiká, niektoré dokonca pozorovateľné v IA zápise (Cook 2022: 6).

Fonologický inventár aramejčiny pôvodne obsahoval hrdelné hlásky /h/, /ʔ/, /ħ/, /s/, /ħ/ a /ğ/ (Gzella 2015: 24), v priebehu 1. tis. pred Kr. však došlo k jeho zredukovaniu a niektoré fonémy boli značne oslabené.

2.5.1.1.Glotálna explozíva

Glotalná explozíva sa už v OA (Beyer 1984: 104-105) stráca vo väčšine prostredí; v pozícii slabičnej kody pred konsonantom aj na konci slova, vrátane R1 verbálneho koreňa (Cook 2022: 32-33):

- אַגְגִּי /ʔaggī/ < */ʔaggīʔ-/ (veľký, početný)

- אֵמַר /jēmar/ < */jiʔmar/ (on hovorí)

V IA došlo k zlúčeniu koreňov III-א a III-י/י (Rosenthal 1961: 48)¹², v nominálnych kmeňoch sa povedomie o prítomnosti /ʔ/ mohlo udržať dlhšie, realizované však bolo len, ak nasledoval segment s vokalickým anlautom (Cook 2022: 32).

Už v OA je /ʔ/ v slabičnom anlaute za krátkym (resp. redukovaným) vokálom alebo konsonantom často elidované, v IA je tento proces takmer univerzálny, doložený hlavne po predradení neprízvučnej spojky alebo predložky (Cook 2022: 33):

- בְּעַדַּיִן /bēdajin/ < */bəʔēdajin/ (potom)

- בְּאִישְׁתָּא /bīštā/ < */bəʔīštā/ (zlá)

¹¹ Zdanlivá jednotnosť rišskej aramejčiny je výsledkom jej jednotnej ortografie.

¹² V ojedinelých prípadoch sa mohlo dochovať, predovšetkým pred sufixom (Cook 2022: 169).

2.5.1.2. Glotálna frikatíva

Elidovanie /h/ sa obmedzuje na gramatické morfémy (Segert 1986: 119). /h/ → [∅] / V_V bolo marginálne; príležitostne doložené v OA pronominálnych sufixoch plurálu (<klm>, <kl̄n> namiesto <klhm>, <klhn> (oni všetci, ony všetky) (Gzella 2015: 65)); ďalej už od OA (Beyer 1984: 148) možno aj v imperfektných formách *hafel* (ak sa nejedná o alternáciu kmeňov (Segert 1986: 120; Muraoka – Porten 1995: 113)). V OA aj IA zápisy alternujú (Gzella 2015: 145), aspoň v IA v hovorenej reči vysoko pravdepodobne prevládala forma s elidovaným /h/ (Cook 2022: 152):

- תַּטְּלֵל /taṭl̄l̄/ < */təhaṭl̄l̄/ (ona nachádza tieň) ~ יהַשְׁפִּיל /jəšaṣp̄il/ (on poníži, podrobí)

V pozícii #_V sa alternácia /h/ a /ʔ/ objavuje od ranej IA vo formách *hafel*, *hitpeel* a *hitpaal*:

- אַתְּרוּ /ʔattarū/ (strhnite!) ~ הַכְּתֵב /haktēb/ (diktuj!)

- אֶתְּעַקְרָה /ʔetʕəqarā/ (oni boli vytrhnutí) ~ הִתְרַחֲצוּ /hitrəḥiṣū/ (oni dôverovali)

Pri *hitpeel* a *hitpaal* je však /ʔ/ v anlaute pravdepodobne pôvodné a sekundárne príležitostne nahradzované /h/ (Cook 2022: 154), pri *hafel* mohlo ísť napr. o *paradigm leveling* k formám imperfekta (Gzella 2015: 175; Cook 2022: 152). Inde sa alternácia /h/ a /ʔ/, prípadne zmena /h/ → [∅] / #_V neobjavuje¹³.

_# bolo /h/ zachovávané v pronominálnych sufixoch aj ako R3.

2.5.1.3. Neznená a znená faryngálna frikatíva

V OA aj IA sú faryngálne frikatívy stabilné na všetkých pozíciách a nedochádza k ich elidovaniu.

V OA a IA boli grafémy π a υ polyfónne a zapisovali /ħ/ a /h/ (graféma π) a /ʕ/ a /ġ/ (graféma υ), čo dokladajú zápisy aram. mien a textov v klinopise (Beyer 1984: 101-102) a v démotickom písme (predovšetkým Papyrus Amherst 63). Predovšetkým gréckymi zápsmi je existencia týchto foném pomerne dobre doložená aj pre biblickú hebrejštinu, v ktorých sú hebr. π a υ zapisujúce reflex PS */ħ/ a */ġ/ systematicky prepisované pomocou χ a γ, reflexy PS */ħ/ a */ʕ/ zapisované tými istými grafémami sú prepisované s ∅ (Blau 1982; Steiner 2005):

¹³ Výnimkou je možno <ʔn> ~ <hn> (kde) a <ʔlw> ~ <hlw> (hľ'a!)(Segert 1986: 120).

- γομόρ = מְרֹם /^somer/ [yomer] „objemová jednotka, gomer“ < *√^gmr ~ Φαραώ = פַּרְעֹה /par^sō/ [p^harʕo:] „faraón“ < egy. /pr^s/
- Ραχήλ = רַחֵל /rāḥēl/ [ra:xe:l] „Ráchel“ < */raḥil/ ~ Eῦα = הַוְוָה /ḥawwā/ [ḥawwa:] „Eva“ < *√ḥwj

Grafémy pre /h/ a /s/ teda v NWS jazykoch 1. tis. pred Kr. nezapisujú len faryngálne hlásky¹⁴. Vo východnej aramejčine došlo k zlúčeniu /h/, /h/ > /h/ a /ḡ/, /s/ > /s/ pravdepodobne skôr než v hebrejčine a západnej aramejčine (Steiner 2005: 235), aspoň v Babylonii však bola existencia velárnych frikatív vnímaná aj na začiatku 2. pol. 1. tis. pred Kr. (arameský text v klinopise na AO 6489, kde je /ḡ/ a /s/ zapisované rôznymi spôsobmi – vid' nižšie).

V aramejčine došlo aj k zlúčeniu reflexu PS */^{(t)ʔ}/ s /s/: /^{(t)ʔ}/, /s/ > /s/¹⁵. V OA, časti IA a epigrafických nápisoch z Mezopotámie aj NB obdobia (Gzella 2015: 114) je reflex PS */^{(t)ʔ}/ zapisovaný grafémou 𐤒, od konca 6. st. pred Kr. sa objavujú zápisy s 𐤓 (Kogan 2011b: 99), ktorý sa systematicky používa aj v BA¹⁶. Výslovnosť sa pravdepodobne posúvala z [k^hʕ] (OA), na [ɣ] (IA) a nakoniec [ʕ] (Kogan 2011b: 99). V tomto prípade by zlúčenie /^{(t)ʔ}/, /s/ > /s/ mohlo prebehnúť v rámci procesu /ḡ/, /s/ > /s/. Všetky tri fonémy by boli zlúčené v /s/ v priebehu 2. polovice 1. tis. pred Kr.¹⁷

2.5.1.4. Zápis aramejských hrdelných hlások v klinopise

Zápis aramejčiny v klinopise je veľmi zriedkavý. Dochované sú len dve zarietkadlá na jednej tabuľke (AO 6489), pravdepodobne zo seleukovského obdobia, možno už z perzského (Geller 2006: 80). /ʔ/ nebolo na začiatku slova značená, uprostred slova bolo značené s <ʔ>. /s/ nebolo na začiatku slova značené, v iných pozíciách sa v texte nevyskytuje. /h/, /ḡ/, /h/ a /h/ bolo značené s <ḥ>. Etymologické /^{(t)ʔ}/ v texte nie je doložené.

Naproti tomu pri neskorobabylonskom zápise aramejského abďžadu klinopisom z 2. pol. 1. tis. pred Kr. (BM 26536) odpovedá <ḥ> len aramejskému 𐤒. 𐤒 je zapísané s <a>, 𐤓 s <e> a 𐤔 je ako jediné vypísané menom <a-a-nu> (Cross – Huehnergard

¹⁴ Výnimku tvorí samozrejme feničtina, v ktorej boli velárne/uvulárne a faryngálne frikatívy zlúčené už na začiatku 1. tis. pred Kr., kedy sa štandardizoval fenický abďžad.

¹⁵ V kanaánskych jazykoch naproti tomu */^{(t)ʔ}/, */^tsʔ/ > /^tsʔ/ (Huehnergard 2019: 51).

¹⁶ Okrem špecifickej pasáže v Jer 10:11.

¹⁷ To by odpovedalo Koganovi (2011b: 99). Gzella (2015: 114) (ktorý viac-menej nasleduje Beyera (1984: 101), aj keď posúva dátum splynutia o 50 rokov) namiesto toho hovorí o zlúčení /^{(t)ʔ}/ s /s/ už okolo 650 pred Kr.

2003: 223). Pri vypisovaní jednotlivých foném bolo rozhodujúce ich *rozlíšiť*, pri zápise textu je evidentná snaha zaznačiť ich *prítomnosť*, ich rozlíšenie sa nezdá byť podstatné¹⁸. Rovnaké tendencie sa objavujú aj v LB prepisoch aram. mien do klinopisu, kde <h> zodpovedá ḥ, ḥ aj ḫ (Streck 2017: 182).

2.5.2. *Fonetický a fonologický prehľad hrdelných hlások v akkadčine 1. tis. pred Kr.* Tento popis sa sústreďuje na fáze akkadčiny tradične označované ako novoasýrčina (NA), novobabylončina (NB), neskorá babylončina (LB) a štandardná babylončina (SB) kráľovských nápisov.

V akkadčine všeobecne je rada hrdelných hlások výrazne oslabená, pre babylončinu aj asýrčinu je možné postulovať len /ʔ/ a /ħ/. /ʔ/ je pritom veľmi slabé.

2.5.2.1. *Glotalna explozíva*

#_ v NA pravdepodobne [ʔ] nebolo (Hämeen-Anttila 2000: 12)¹⁹:

- *la-mur* /lāmur/ < * /lā āmur/ (vid'!)

- aram. *ʔrd(y)kl(ʔ)* < NA /urad ekalli/ (otrok paláca)

V NB mohlo byť [ʔ] v #_ na základe aram. prepisov vlastných mien z Babylonie o niečo silnejšie (Millard 1976: 5-6), nejedná sa však o univerzálne pravidlo a prevzaté slová tento trend nepotvrdzujú²⁰.

V C_ v NA aj NB pomerne často -[Cʔ]- → -[CC]-²¹, povedomie o pôvodnej prítomnosti /ʔ/ však môžu naznačovať zápisy s <ʔ>, prípadne takzvaný *broken spelling* (Hämeen-Anttila 2000: 13; Woodington 1982: 15-16):

- *liš-šá-al-šú* /liššalšu/ < * /lišʔalšu/ (nech sa ho opýta) ~ *liš-al-šú* /lišʔalšu/ (nech sa ho opýta) ~ *ik-ta-al-ʔu* /iktalʔu/ (on zadržoval)

¹⁸ Snaha každej graféme prideliť iný zápis je rovnako badateľná aj pri prepise ug. abďzadu do klinopisu: ug. <ḥ> = akkad. <ḥa>, ug. <ḡ> = akkad. <ḥa>, ug. <ḥ> = akkad. <ku>, ug. <h> = akkad. <ú>, ug. <ʔ> = akkad. <a> (časť s ug. <ʕ> nie je dochovaná) (Cross – Huehnergard 2003: 224). V zápise ug. slov mezopotámskym klinopisom je však ug. <ḥ> aj <ḥ> (a ojedinele <ʕ>) zapisované s akkad. <ḥ> (Huehnergard 2008: 239ff).

¹⁹ Krásis musela byť v hovorenej reči samozrejme omnoho rozšírenejšia než to naznačuje zápis (GAG §17.a).

²⁰ Ani v hebrejčine, ani v aramejčine sa ḫ nikdy neobjavuje v prevzatom slove, ktoré sa v akkadčine skladalo z dvoch slov a druhé začínalo na vokál (Mankowski 2000: 158; Kaufman 1974: 142).

²¹ V NA môže naopak -[Nʔ]- → -[ʔʔ]-, to pravdepodobne súvisí tendenciou nazál (v tomto období aj /m/) k regresívnej asimilácii (Hämeen-Anttila 2000: 24).

V_V sa etymologicky negeminované /ʔ/ okrem R2 často stráca, aspoň v NB potom konkrétna realizácia závisí od okolia²². Etymologicky geminované /ʔ/ v NA a NB zostávalo pravdepodobne zachované, ale negeminované (Woodington 1982: 15; Schaudig 2001: 122; Hämeen-Anttila 2000: 13-14)²³.

V SB sa pomerne často stáva /ʔ/ R2 posilnených pôvodných II-slabých slovies, (GAG §98.e,f,g; §201.q,r; Huehnergard 2011: 597), pravdepodobne tu /ʔ/ bolo mierne silnejšie než v hovorených dialektoch (Hämeen-Anttila 2000: 14).

V slabičnej kode pravdepodobne /ʔ/ nebolo vyslovované, ani ako R3. Pred konsonantom sa objavuje *plene spelling* aj <ʔ>, ktoré však pravdepodobne predstavuje len etymologický zápis, resp. dlhý vokál²⁴ (Schaudig 2001: 122; Hämeen-Anttila 2000: 13):

- *ma-aʔ-du* /maʔdu/ ~ *ma-a-du* /mādu/ (veľ'a)

V NA možno veľmi ojedinele /ʔ/ → [h] / #_ (Hämeen-Anttila 2000: 14):

- *an-ni-šá* /anniša/ ~ *ħa-an-ni-ša* /hanniša/

Takýto proces je v semitských jazykoch doložený, v týchto prípadoch je však [ʔ] na začiatku slova pravidelne prítomné (Brockelmann 1908: 45). V tejto súvislosti je nutné zmieniť aj BA 𐤀𐤋𐤍 /hālāk/ (tribút), tradične < akkad. /ilku/²⁵ [hilak](?).

2.5.2.2. /ħ/ v asýrčine a babylončine 1. tis. pred Kr.

Hämeen-Anttila (2000: 15) postuluje v NA na základe údajného prevzatia NB /pūtu našû/ < NA /pūtuħu našû/ a zápisu /ʔ/ znakom <ħ> /ħ/ → [ħ]/[h]. Proti výslovnosti [h] sa zdajú svedčiť akkad. slová prevzaté do zsem. jazykov, resp. prepisy akkad. slov, kde akkad. /ħ/ odpovedá zsem. /ħ/. V prípade výslovnosti [ħ] by babylončina pravdepodobne prevzala slovo s /ħ/. GAG (§25.a) uvažuje o glotálnej výslovnosti /ħ/ len s ohľadom na NA alternáciu Ø / <ħ> v slovnom anlaute.

²² V hebr. a aram. prepisoch je doložená realizácia /ʔ/ → [j] / a_i v nominách a participiách G-kmeňa. V prepisoch v Asýrii sa objavuje aj v týchto prípadoch 𐤎 (Millard 1976: 6).

²³ V NA ojedinele -[ʔʔ]- → -[jj]- (Hämeen-Anttila 2000: 14).

²⁴ Skutočná realizácia je diskutabilná. Hämeen-Anttila vyslovne píše, že dvojité spôsoby zápisu „implies that it [ʔ/ _C] had two allophones, [ʔ] and lengthening of the preceding vowel [:]“ (Hämeen-Anttila 2000: 13). Takéto tvrdenie sa zdá byť neopodstatnené. Minimálne pre babylončinu je doložené pomerne bežné používanie <Vʔ> sylabogramu na zápis dlhého vokálu (Hess 2021: 1406). Nemôže to byť tento prípad aj tu namiesto postulovania [ʔ]?

²⁵ Uvádza ho Kaufman (1974: 58), objavuje sa aj u Neefa (2018: 119). Je to však jediné prevzaté slovo z akkadčiny v hebrejčine alebo aramejčine, kde sa 𐤀 na začiatku slova objavuje.

Pre NB sa predpokladá velárna výslovnosť /ħ/ (GAG §25.a). Ojedinelé seleukovské prepisy do gréčtiny prepisujú babylonské /ħ/ s χ , *graeco-babyloniaca* z 1. st. pred Kr. veľmi nezvyčajne, ale systematicky s ξ (Westenholz 2007: 283). Pravdepodobne sa jedná o miestnu pisársku konvenciu snažiacu sa zachytiť *prítomnosť* prvku. Ak sa jedná o zápis na základe fonologických alebo fonetických vlastností prepisovanej fonémy (v tomto období stanovených pravdepodobne už len na základe tradície, keďže babylončina bola vyhynutým jazykom), mohla byť skôr považovaná za fonému orálnu, keďže hrdelné nebývajú do gréčtiny prepisované.

2.5.2.3. Zápis akkadského /ħ/ a /ʔ/ v klinopise

Akkadské /ħ/ je zapisované znakmi s hodnotou konsonantického prvku <ħ>.

Zápis /ʔ/ nebol ani v 1. tis. pred Kr. jednotný. /ʔ/ mohlo byť značené špeciálnym znakom s hodnotou <Vʔ>, ktorý neskôr nadobudol aj hodnotu <ʔV> (GAG §23.f), v pozícii V_V aj pomocou *plene spelling*, v pozícii C_V potom *broken spelling*. <ʔ> aj *plene spelling*, však mohlo byť použité aj na zápis dlhého vokálu (Hess 2021: 1406). *Broken spelling* nemusí značiť prítomnosť [ʔ], keďže v zápise nebýva nutne zohľadňovaná slabičná štruktúra. Na začiatku slova nebýva prípadné [ʔ] značené.

2.6. Formálna adaptácia prevzatého slova

Proces adaptácie prevzatého slova z cudzieho jazyka (L2) v preberajúcom jazyku (L1) nie je definitívne objasnený. Môže ísť o primárne fonetický alebo primárne fonologický proces.

Primárne *fonetická adaptácia* (zástanci napr. *Silverman* (1992), *Yip* (1993) alebo *Peperkamp – Dupoux* (2003)) prebieha procesom *fonetického dekódovania*, počas ktorého sú jednotlivé segmenty vnímaného zvukového reťazca v L2 mapované na im *akusticky* (foneticky) a percepčne najbližšiu fonému (resp. jej štandardnú zvukovú realizáciu) v L1 bez ohľadu na ich fonologickú príslušnosť. V závislosti od konkrétnej fonetickej realizácie určitej fonémy teda môžu byť rôzne realizácie tej istej L2 fonémy mapované na rôzne fonémy v L1. Predovšetkým v prípade cudzích segmentov pre L1, na ktoré nie je L1 hovoriaci zvyknutý, môže dochádzať k chybám, napr. k vypusteniu (prepočutiu) segmentu. Adaptácia segmentov teda prebieha počas procesu percepcie a na jej konci je celý vnímaný reťazec analyzovateľný v rámci fonologického systému L1. Pretože mechanizmus vnímania segmentov vzniká veľmi skoro a len veľmi ťažko sa mení, prevzaté slová

adaptujú fonetickou aproximáciou aj bilingvní hovoriaci (Peperkamp - Dupoux 2003: 369).

Výsledkom fonetickej adaptácie prostredníctvom fonetického dekódovania je napr. adaptácia anglického /v/ v prevzatých slovách z angličtiny v kantončine (ktorá /v/ nemá) na /w/, nie na /f/ napriek tomu, že /v/ je fonologicky príbuznejšie s /f/ než s /w/. [w] je totiž *akusticky* bližšie k [v] než [f] (Peperkamp – Dupoux 2003: 368).

Naproti tomu *fonologická adaptácia* (zástanci napr. *Hyman* (1970), *Danesi* (1985) alebo *LaCharité – Paradis* (2005)) predpokladá, že do procesu adaptácie vstupuje cudzí L2 hĺbkový segment (fonéma), nie jeho zvuková realizácia (hláska), a je nahradený fonologicky jemu najbližším segmentom v L1. Dôležitý je pri tom predpoklad, že veľká väčšina prevzatých slov je do L1 prevzatá bilingvnými hovoriacimi ovládajúcimi L1 aj L2, a teda poznajúcimi fonologické systémy L1 aj L2 (LaCharité – Paradis 2005: 223-224)²⁶. Fonologická blízkosť je určená na základe fonologickej konfigurácie určitého segmentu, tvorenej sústavou fonologických rysov. L2 fonéma /X/ je adaptovaná na takú L1 fonému /Y/, pri adaptácii na ktorú musí byť zmenených čo najmenej pôvodných fonologických rysov. Rola fonetickej adaptácie nie je celkom vylúčená, je však minimálna (LaCharité – Paradis 2005: 231-233).

Proces adaptácie prevzatého slova najpravdepodobnejšie prebieha na fonetickej aj fonologickej úrovni, pričom presne určiť, v akej situácii bude zvolená ktorá stratégia adaptácie, je takmer nemožné. Zdá sa však, že pravdepodobnosť fonologickej adaptácie stúpa spolu s vyšším bilingvizmom preberajúcich²⁷. Keďže väčšina slov je preberaná bilingvnými hovoriacimi, môžeme fonologickú adaptáciu považovať za preferovaný spôsob integrácie prevzatých slov do L1.

2.7. Všeobecné tendencie pri adaptácii hrdelných hlások

Hrdelné hlásky dokáže adaptovať aj jazyk, ktorý neobsahuje laryngálne fonémy, obsahuje ale velárne frikatívy (viď vyššie 2.4). Naopak jazyk, ktorého fonologický inventár neobsahuje ani laryngálne fonémy, ani velárne frikatívy, nedokáže laryngálne fonémy adaptovať, velárne frikatívy sú potom adaptované na velárne

²⁶ Bilingvní hovoriaci sú zodpovední špeciálne za aktívnu fonologickú adaptáciu slova. Monolingvní hovoriaci samozrejme môžu (aj väčšinovo) prispieť k rozšíreniu prevzatého slova v rámci jazyka (Paradis – LaCharité 2001: 258-259).

²⁷ Vyslovene to konštatuje napr. *Heffernan* (2005: 122). Aj tí, ktorí túto možnosť vyslovene neprijímajú, ju pripúšťajú ako možnú, napr. *Chang* (2008: 70-71).

explozívny (Paradis – LaCharité 2001: 276-279). Štúdie sledujúce adaptáciu hrdelných hlások jazykmi obsahujúcimi chudobnejší inventár týchto hlások (napr. Baldi 2012; Batais 2019; Yalwa 1992; Hashemi a kol. 2014) ukazujú pomerne pravidelné vzorce adaptácie: adaptujúci jazyk obsahujúci fonémy /h/ a /ʔ/, spravidla adaptuje /x/, /ħ/, /h/ → /h/ a /ʕ/, /ʔ/ → /ʔ/; ak obsahuje /x/, /h/, /y/ a /ʔ/, adaptuje /ħ/ → /h/ a /ʕ/ → /ʔ/; ak obsahuje /h/ ale nie /ʔ/, adaptuje /x/, /ħ/, /h/ → /h/ a /ʕ/, /ʔ/ → ∅.

Všeobecne sa dajú pozorovať nasledujúce tendencie: (1) /ʕ/ a /ʔ/ sú adaptované, len ak je v preberajúcom jazyku aktívny rys [STIAHNUTÉ HLASIVKY], (2) nedochádza k adaptovaniu prvku s rysom [STIAHNUTÉ HLASIVKY] na prvok bez tohto rysu (a naopak?) a (3) ak majú možnosť si vybrať, faryngály sa adaptujú skôr na glotály než na frikatívy (uvuláry).

Tieto vzorce adaptácie odpovedajú aj očakávaniam fonologickej adaptácie, kedy sa preberané prvky adaptujú na im fonologicky najbližšie prvky v preberajúcom jazyku (ak je táto adaptácia prípustná). Ak sa pre akkadčinu predpokladajú relevantné fonémy /x/ a /ʔ/, fonologickou adaptáciou by malo dôjsť k adaptovaniu /ʕ/ → /ʔ/, /ħ/ → /x/, /h/ → /x/ a /y/ → /x/ alebo /g/.

2.8. Definícia prevzatého slova v starom semitskom jazyku

Na rozdiel od moderných jazykov, pri ktorých je prevzaté slovo definované na základe kritérií²⁸, ktorých splnenie alebo nesplnenie je možné určiť len v prípade prístupu k veľkému korpusu a možnosti sledovať správanie hovoriacich²⁹, je v starých jazykoch, dochovaných len v špecifickom korpuse, nutné pracovať s pozmenenými kritériami prevzatého slova³⁰. Snaha sa pritom často obmedzuje na určenie pôvodu konkrétnej lexémy a odlišovanie prevzatých slov od napr. *code-switchingu* (predovšetkým jednoslovného) na základe sociolingvistických kritérií, prípadne frekvencie užívania je oprávnené upozadované. Kogan (2011a: 182-189)

²⁸ Základné kritérium je samozrejme, že slovo, resp. význam-nesúci fonetický materiál, je cudzieho pôvodu (Haspelmath 2009: 36). Pri moderných jazykoch je toto určenie väčšinou pomerne jednoznačné.

²⁹ Napr. Poplack – Sankoff (1984: 5) definujú nasledujúce kritériá prevzatého slova: (1) frekvencia používania, (2) opúšťanie synonymných pôvodných slov novým prevzatým slovom, (3) morfofonemická a syntaktická integrácia, (4) prijateľnosť. Haspelmath (2009: 40-41) definuje podobné kritériá: (1) konvencionalizácia, (2) frekvencia používania, (3) fonologická a morfológická adaptácia. Cieľom je odlišiť prevzaté slová od iných foriem prieniku cudzieho fonetického materiálu do jazyka (napr. *code-switching*).

³⁰ Tým nechce byť spochybnená univerzálna platnosť kritérií stanovených obecnou lingvistikou.

vymenúva nasledovné rysy, ktoré môžu určovať slovo v starých semitských jazykoch ako prevzaté:

- (1) nepravidelné spoluhláskové a samohláskové korešpondencie (reflex PS fonémy v lexéme neodpovedá reflexu tejto PS fonémy v danom jazyku vzniknutého vnútroným vývojom jazyka)
- (2) netypické morfológické formy (formy (predovšetkým kmene) inak netypické pre daný jazyk)
- (3) distribúcia v rámci semitských jazykov (neprítomnosť lexémy v iných geneticky blízko príbuzných jazykoch, ale jej prítomnosť v geneticky vzdialenejších, ale geograficky blízkych jazykoch)
- (4) sémantické skupiny (špecifické skupiny slov náchylné k preberaniu – špecifické názvy zvierat, rastlín, nástrojov,...)
- (5) oblasť, obdobie a žáner dochovania (v prípade dlhšieho časového obdobia dochovania dokladov sa cudzie slová koncentrujú v dokladoch z obdobia po intenzívnom kontakte; v špecifických žánroch,...)
- (6) absencia významového rozdielu (v prípade kognátov môže dôjsť k posunu významu v rámci vnútorného vývoja jazyka)
- (7) zemepisná blízkosť (môže spôsobiť jazykový kontakt a ten viesť k preberaniu)

Jednoznačne sa však dajú aplikovať len na malú časť adeptov na prevzaté slová, na stanovenie korpusu prevzatých slov v konkrétnom starom jazyku sa ukazuje nevyhnutné stanoviť ďalšie, resp. iné kritériá, ktoré umožnia vytvoriť korpus s vysokou pravdepodobnosťou obsahujúci prevzaté slová. Vyselektovanie takéhoto korpusu je nevyhnutným predpokladom dôjdenia k relevantným záverom a môže pomôcť stanoviť jednoznačnejšie vzorce adaptácie, než aké sa javia v doterajšom korpuse tohto materiálu.

3. Metodológia selektovania a spracovania lexikálneho materiálu

Základným zdrojom lexikálneho materiálu, ktorý mal byť ďalej v práci spracovaný, boli *Abraham – Sokoloff* (2011), kde veľká časť je tvorená lexikálnym materiálom zozbieraným *von Sodenom* (1966, 1968, 1977). Ďalším zdrojom materiálu bol *Cherry* (2017) a *Zadok* (2021, 2022). Tento materiál bol doplnený lemmami z *Chicago Assyrian Dictionary* (CAD), u ktorých CAD uvádza západosemitskú (wsem.) alebo aramejskú (aram.) etymológiu a ktoré sú doložené len v 1. tis. pred Kr. Zozbierané a interpretované boli aj lexémy vyskytujúce sa v mezopotámskych lexikálnych zoznamoch. Na lexémy v lexikálnych zoznamoch je však špeciálne upozorňované a sú považované za špecifickú kategóriu vzhľadom na skutočnosť, že sa jedná o špecifické vzdelancami vytvorené dokumenty, pri ktorých nie je úplne jasné, do akej miery zaznamenávajú skutočne hovorenú slovnú zásobu, resp. zaznamenávajú špecifické poetické výrazy, cudzie slová a podobne (napr. Veldhuis 2014: 360).

Každý zo zozbieraných akkadských lexém bola následne pridelená západosemitská (väčšinou a prednostne aramejská) lexéma, na základe ktorej je akkadská lexéma považovaná za pôvodne západosemitskú. Tieto takisto vychádzajú primárne z návrhov uvedených vo vyššie uvedených prácach, dané návrhy však boli vždy dohľadávané v *Dictionary of the North-West Semitic Inscriptions* (DNSWI) a v *The Comprehensive Aramaic Lexicon* (CAL). V prípade, že lexéma nemala priradený ekvivalent, bol takýto ekvivalent danej lexéme priradený predovšetkým na základe lexikálneho materiálu zozbieraného v CAL.

V tejto súvislosti je nutné podotknúť, že v prípade aramejského pôvodu nie je uvádzaný aramejský ekvivalent, ktorý je často doložený len v neskorších aramejských jazykoch, nutne považovaný za tvar, ktorý bol prevzatý do aramejštiny; jedná sa o tvar dokladajúci prítomnosť danej lexémy v aramejštine, na základe čoho je možné predpokladať, že slovo mohlo byť prevzaté do akkadčiny. Tento postup je vzhľadom na veľmi obmedzený korpus starej a ríšskej aramejštiny ospravedlňiteľný a uplatňovali ho aj všetky vyššie menované práce zaoberajúce sa západosemitskými prevzatými slovami v akkadčine. Z aramejštiny sú teda relevantné všetky korpusy starej, ríšskej, strednej a neskej aramejštiny. V prípade hebrejštiny je naopak vzhľadom na rozsah korpusu považovaná za relevantnú iba

biblická hebrejčina, pri ostatných kanaánskych jazykoch je zohľadňovaný celý ich korpus.

V ďalšom kroku boli vybrané tie lexémy, ktorých západosemitský ekvivalent obsahuje hrdelnú hlásku. Na jednotlivé lexémy takto vyselektovaného materiálu boli následne aplikované kritériá, ktoré rozhodli, či daná lexéma môže byť považovaná za prevzaté slovo západosemitského pôvodu (príloha 1).

3.1. Kritériá vylučujúce alebo spochybňujúce západosemitský pôvod lexém

Nasledujúce kritériá, ktoré boli aplikované na zozbieraný lexikálny materiál, vylučujú alebo spochybňujú západosemitský pôvod lexémy, ktorá niektoré z nich spĺňa. Ak lexéma spĺňa jedno z kritérií, ktoré vylučujú jej západosemitský pôvod, nie je táto lexéma považovaná za pôvodom západosemitskú. Ak lexéma spĺňa niektoré z kritérií, ktoré spochybňujú jej západosemitský pôvod, jej západosemitský pôvod je klasifikovaný ako „možný“. Ak lexéma spĺňa viac ako jedno kritérium spochybňujúce jej západosemitský pôvod, takisto nie je považovaná za pôvodom západosemitskú.

Napriek snahe definovať a aplikovať jednotlivé kritériá čo najjednoduchšie je zjavné, že ich aplikácia je do istej miery arbitrárna, resp. subjektívna a závisí od individuálneho posúdenia jednotlivých lexém a ich doloženia a kontextu. Že sa pritom jedná o veľmi ťažko prekonateľnú prekážku dokazujú aj všeobecne radikálne rozdielne výsledky, ku ktorým dochádzajú jednotliví bádatelia pri pokusoch určiť množstvo prevzatých slov v akkadčine.

V prípade nejednoznačnosti smeru preberania je v tejto práci predpokladaný smer preberania zo západosemitských jazykov do akkadčiny. Vzhľadom na históriu úrovne dochovania akkadčiny v 3. a 2. tis. pred Kr. sa zdá byť ospravedliteľné predpokladať, že lexéma, ktorá sa v akkadskom korpuse objavuje až v 1. tis. pred Kr., kedy bola akkadčina v silnom kontakte so západosemitskými jazykmi a existuje západosemitský ekvivalent danej akkadskej lexémy, bola prevzatá zo západosemitského jazyka do akkadčiny, než že bola súčasťou akkadského jazyka, ale objavuje sa v zápise až v tomto období. Pritom však zostáva zrejmé, že táto možnosť nemôže byť úplne vylúčená.

Kritériá, ktoré boli na jednotlivých lexémach pozorované, sú nasledovné:

1. Kritériá vylučujúce možnosť západosemitského pôvodu lexémy

Tieto kritériá činia západosemitský pôvod v 1. tis. pred Kr. pozorovaných lexém nemožným (a, b, c, e) alebo nadmieru špekulatívnym a neodôvodneným (d, f).

(1a) Tvar doložený skôr, než v 1. tis. pred Kr.:

Keďže sa práca zameriava na mechanizmy hláskového preberania v prevzatých slovách z jazykov, ktorých existencia sa *a priori* nepredpokladá skôr, než v 1. tis. pred Kr., nemôžu byť lexémy doložené v akkadčine skôr, než v NA/NB považované za prevzaté slová z jazykov pozorovaných v tejto práci. Pôvod takejto lexémy nie je podstatný.

Toto kritérium je splnené, ak je lexéma doložená v akkadskom korpuse skôr, než v NA alebo NB. Lexéma pritom nemusí mať v 1. tis. pred Kr. úplne rovnaký význam oproti jej skoršiemu výskytu, tieto rozdiely však musia byť vysvetliteľné vnútorným vývojom akkadčiny. V prácach, z ktorých bol čerpaný lexikálny materiál, mohla byť takáto lexéma radená ako aramejská (západosemitská), pretože ešte neboli známe skoršie výskyty alebo boli inak nastavené kritériá odlišnosti významu staršieho dokladu a dokladu z 1. tis. pred Kr.

Príkladom je napr. lexéma /ḫarbūtu/, ktorá bola *Cherrym* (2017: 136-137) v NA zaradená medzi lexémy prevzaté z aramejštiny napriek tomu, že je doložená aj v OB, pretože má (podľa neho) v NA textoch význam „ruin“ (Cherry 2017: 136), ale v OB textoch význam „destruction“ (CAD Ḫ: 99). Ak aj takýto sémantický rozdiel skutočne existuje, je považovaný za sémantický posun v rámci danej lexémy a samostatný pôvod NA /ḫarbūtu/ je odmietnutý.

(1b) Slovo akkadského pôvodu:

Daná lexéma nie je pred 1. tis. pred Kr. doložená, existuje ale akkadský koreň alebo slovo, ktorému sémanticky a foneticky (radikálmi) odpovedá. V takom prípade môžeme predpokladať, že lexéma vznikla lexikálnym odvodzovaním v rámci akkadčiny namiesto postulovania jej západosemitského pôvodu, napr. /re²mu/ „priateľ“ < /rāmu/ „milovať“ namiesto aram. pôvodu.

Ďalej sem spadajú tvary, ktoré môžu byť považované za formy starších lexém vzniknuté fonologickými procesmi v rámci akkadčiny, napr. NA /ḥanniu/ „tento“ < akkad. /anniu/ „tento“ s posilneným anlautom.

(1c) Pôvod v inom než západosemitskom jazyku:

Iný než západosemitský pôvod sa predpokladá vtedy, ak sa v okolitých nešemitských jazykoch vyskytuje lexéma, ktorá foneticky a významovo odpovedá údajnému prevzatému slovu zo západosemitských jazykov a je v danom jazyku etymologizovateľná, resp. neexistuje šemitská etymológia, prípadne o jej nešemitskom pôvode svedčia iné, nelingvistické skutočnosti. Ako príklad je možné uviesť LB /ardabu/ „objemová jednotka“ < šperz. */ṛdva-/ (doložené v gr. ἄρτάβη „perzská jednotka objemu“), namiesto < aram. /ʔrdb/ „objemová jednotka“, zvlášť s prihliadnutím na skutočnosť, že sa jedná o *perzskú* jednotku.

(1d) Koreň nedoložený v relevantnom západosemitskom jazyku

Toto kritérium je splnené, ak neexistuje v žiadnom z vyššie uvedených jazykov postulovaný ekvivalent, v prípade postulovaného koreňa daný koreň, v prípade postulovanej lexémy daná lexéma, ani koreň, z ktorého by mohla byť odvodená. Spadajú sem aj postulované nominálne lexémy neodvodené od žiadneho koreňa (primárne nominá, „nominálne korene“), napr. NB /bašīḥu/ < aram. */bšʕʔ/ (močiar) (AHw III: 1547), ktoré ale nie je v aramejčine doložené a nachádza sa len v korpuse post-biblickej hebrejčiny (Abraham – Sokoloff 2011: 28). Rovnako sem spadajú prípady, kedy postulovaný západosemitský ekvivalent nemá zjavnú sémantickú príbuznosť s akkadským termínom a iný, relevantný ekvivalent neexistuje, napr. NB /suʔudu/ (poplatok) < aram. /sʕd/ (pomoc), kde je sémantická súvislosť veľmi sporná (Abraham – Sokoloff 2011: 50).

(1e) Zmenené alebo nejasné čítanie

Kritérium zmenené čítanie je splnené, ak boli od pôvodného návrhu západosemitského slova znaky interpretované ako iné slovo, napr. pôvodne čítané <pa-li-ʔa> interpretované ako NA /palû/ < aram. √plʔ, je čítané ako <GIŠ.le-ʔi> (Abraham – Sokoloff 2011: 44).

Pri nejasnom čítaní nie je interpretácia zapísaného textu jednoznačná alebo nie je vôbec možná. Patria sem aj lexémy, ktoré nie sú uvedené v CAD s výnimkou tých,

ktorých čítanie bolo identifikované po publikovaní príslušného zväzku CAD a tých, ktoré boli znovu publikované v rade SAA. Ako príklad môže byť uvedená lexéma /šīāḥu/ v iných edíciách čítaná /šīāru/ (Cherry 2017: 239-240).

(1f) Neznámy význam

Toto kritérium je splnené, ak nie je možné určiť ani približný význam lexémy a existuje viac návrhov na jej možný význam, prípadne je v CAD určená ako *meaning unknown* alebo *meaning uncertain*. Patria sem aj lexémy, ktorých význam bol určený len na základe predpokladaného západosemitského ekvivalentu, kontext však navrhovaný význam nijak neopodstatňuje. Výnimkou je lexéma, ktorá bola neskôr predmetom samostatnej štúdie a dodatočne bol jej význam určený, alebo existencia paralelných textov, kde je daná lexéma nahradená inou.

Ako príklad môže byť uvedená lexéma /aqqābu/, ktorá je doložená dvakrát: /2 manē ana aq-qa-ba-ni ša gammedāte/ (SAA 7 115, r. ii 17) „2 míny na aq-qa-ba-ni gammedāte-odevov“ a /4 aq-qa-bu-ú ša aklē/ (CT 54 433: 4) „4 aq-qa-bu-ú chlebov“ (Abraham – Sokoloff 2011: 26 - 27), kde nie je možné význam určiť. CAD udáva význam (*mng. unkn.*) (CAD A2: 207), von Soden takisto pasáž neprekladá, napriek tomu však postuluje k lexéme aramejský ekvivalent /ʿqbʔ/ „koniec, zvyšok“ (von Soden 1966: 6), ktorý však nie je ničím opodstatnený.

2. Kritériá spochybňujúce západosemitský pôvod lexémy

Tieto kritériá spochybňujú západosemitský pôvod v 1. tis. pred Kr. pozorovaných lexém, pretože odporujú inak sledovaným pravidelnostiam, ktoré ale nie je možné teoreticky vylúčiť (b), vzťah k postulovanému zdroju nie je jednoznačný, ale pravdepodobný (c), neexistuje doklad existencie postulovaného zdroja, dá sa však obhájiťne predpokladať (a), alebo distribúcia lexémy v postulovanom zdrojovom jazyku naznačuje, že tento jazyk by mohol byť v skutočnosti prijímateľom (d). Tieto kritériá však *a priori* nevyklúčujú možnosť, že sa v prípade danej lexémy naozaj jedná o prevzaté slovo zo západosemitského jazyka.

(2a) Lexéma nedoložená v západosemitskom jazyku

Kritérium je splnené, ak konkrétne slovo, ktoré je uvádzané ako zdroj akkadskej lexémy, nie je v korpuse západosemitských jazykov doložené, doložené je ale iné slovo odvodené z rovnakého koreňa alebo koreň, z ktorého by toto slovo mohlo byť

odvodené. Príkladom je napr. NA, NB /magattu/ „škrabka“, ktoré nemá konkrétny lexikálny ekvivalent v žiadnom západosemitskom jazyku, na základe existencie aram. $\sqrt{\text{ght}}$ „vymazať, zotrieť“ sa však predpokladá možnosť existencie takéhoto deverbálneho slova, ktoré sa nedochovalo v žiadnom aramejskom jazyku. Takýto predpoklad je však otázný.

(2b) Fonologicky, morfológicky, sémanticky nekompatibilné

Za fonologickú nekompatibilitu je považovaná:

(i) odlišnosť konsonantického reflexu voči jeho postulovanému zdrojovému segmentu iná, než znelosť, evidentná asimilácia miesta a v prípade sykaviek zámena alveolárneho a post-alveolárneho miesta tvorenia, napr. NA /ḥarurtu/ < syr. /ḥrwšh/, kde by akkad. /r/ malo odpovedať pôvodnému /š/. Pre NA táto zmena nie je možná, tento návrh neskôr opúšťa aj *von Soden*, ktorý ho navrhol (AHw: 329) (Abraham – Sokoloff 2011: 35).

(ii) nesprávny reflex dlhého vokálu, predovšetkým v prípadoch, kedy je tento pôvodný vokál doložený v konsonantickom zápise pomocou *mater lectionis*, alebo naopak prítomnosť dlhého vokálu v akkadskom tvare na mieste, kde v zsem. ekvivalente evidentne dlhý vokál absentuje, napr. NB /reʾmu/ „priateľ“ < laram. /rḥym/ „milovaný“, kde by sa v akkadskom tvare mal objaviť reflex aram. /ī/.

(iii) prítomnosť prvku bez zjavnej paralely v pôvodnom slove alebo absencia reflexu pôvodného konsonantu, napr. NA /ašūdu/ „druh jedla“ < aram. /ʔšw/ / /ʔšwtʔ/ „cesto“, kde akkad. /d/ neodpovedá žiadnemu segmentu v aram. slove - /t/ feminína inak býva správne interpretované a nestáva sa súčasťou kmeňa.

Rôzne spôsoby reflexov hrdelných hlások alebo absencia takéhoto reflexu nie sú pri určovaní fonologickej nekompatibility zohľadňované.

Za morfológickú nekompatibilitu je považovaná prítomnosť morfémy v pôvodnom tvare neprítomnej alebo absencia morfémy v pôvodnom tvare prítomnej. V sledovaných substantívach sa táto nekompatibilita obmedzuje na prítomnosť/neprítomnosť morfémy ženského rodu /-(a)t-/.

Pri slovesách sa jedná o prípady, kedy aram. koreň má význam predpokladaný pre jeho akkad. protajšok, tento význam sa ale objavuje v inom *kmeni*, než v ktorom sa sloveso v akkadčine objavuje, napr. NB /ḥuddû/ „prekročiť“ < aram. $\sqrt{\text{dy}}$

„prekročiť, skončiť, zobrať“, kedy aram. koreň má význam „prekročiť“, nie však v D-kmeni.

Za sémantickú nekompatibilitu je považovaný význam, ktorý neodpovedá významu pôvodného slova, nachádza sa však v podobnom sémantickom poli. Pri lexikálnom preberaní by prevzaté slovo malo mať význam totožný s významom pôvodného slova, sémantický rozdiel znamená dodatočný významový posun v preberajúcom jazyku, čo je, predovšetkým krátko po prevzatí, málo pravdepodobné. Príklad je napr. NB /gummātu/ „leto“ < aram. /ḥwmh/ „teplo, horúčava; horúčka“³¹.

(2c) Nejasný kontext/význam

Toto kritérium je splnené, ak nie je možné určiť konkrétnejší význam lexémy, na základe kontextu je však možné určiť jeho širší významový okruh, resp. neexistujú interpretácie navrhujúce vzájomne nekompatibilné významy. Ako príklad môže byť uvedené NA /anīna/. Aj keď sa preklady a interpretácia mierne odlišujú (teraz, pozri!, počúvaj!) (Cherry 2017: 75-76), na základe spôsobu užívania slova v textoch sa zdá byť zrejmé, že sa jedná o druh častice uvádzajúcej určitý typ priamej reči.

(2d) Výskyt západosemitského ekvivalentu len v židovskej babylonskej aramejčine alebo v mandejčine

Toto kritérium je splnené, ak sa postulované pôvodné slovo vyskytuje len v aramejských dialektoch Mezopotámie, teda dialektoch používaných v pôvodne akkadských oblastiach a pri ktorých je možné predpokladať, že väčšina hovoriacich týmito jazykmi je potomstvom asimilovaného akkadsky-hovoriaceho obyvateľstva. Ako príklad môže byť uvedené NA /ḥanāpu/ „lichotiť“, kedy sa odpovedajúci koreň s daným významom vyskytuje len v židovskej babylonskej aramejčine.

³¹ Výnimkou sú lexikálne zoznamy, ktoré často pripisujú k jednej lexéme viac synonymných ekvivalentov.

4. Analýza materiálu

Po aplikácii kritérií stanovujúcich možnosť západosemitského pôvodu vybraných akkadských lexém bol vyselektovaný nasledujúci zoznam určitých a možných akkadských prevzatých slov zo západosemitských jazykov 1. tis. pred Kr.:

Lexéma a preklad	Západosemitský ekvivalent	Výskyt	Hrdelná hláska/jej pozícia	Status prevzatého slova
/adû/ „zmluva“	OA */ ^ʕ d/ / / ^ʕ dyn/	NA, NB, SB	^ʕ /zač.	áno
/ajalu/ „pomoc“	aram. / ^ʔ yl/	NA, NB	^ʔ /zač.	áno
/aqrabu/ „škorpión“	aram. / ^ʕ qrb/	lex. list	^ʕ /zač.	áno
/arballu/ „sito“	laram. / ^ʕ rbl/	LB	^ʕ /zač.	áno
/beḫēru/ „verbovať“	aram. √bḫr	NB	ḫ/R2	áno
/durāʔu/ „ruka“	aram. /dr ^ʕ /	NA	^ʕ /kon.	áno
/ḫābu/ „milovať“	laram. √ḫbb	lex. list	ḫ/zač.	áno
/ḫalābu/ / /ḫilpu/ „dojit“ / „mlieko“	laram. √ḫlb/ aram. /ḫlb/	NA/NA	ḫ/R1/ ḫ/zač.	áno/áno
/ḫallatu/ „košík“	sýr./jba. /ḫlh/ / /ḫlt ^ʔ /	LB	ḫ ^ʔ /zač.	áno
/ḫallu/ „ocot“	laram. /ḫl/	NA, LB, lex. list	ḫ/zač.	áno
/ḫaruttu/ „palmová vetva“	laram. /ḫrw/ / /ḫrwt ^ʔ /	LB	ḫ ^ʔ /zač.	áno
/ḫaṭ(i)ru/ „ohrada“	laram. /ḫṭr/	LB	ḫ/zač.	áno
/ḫunṣu/ „druh pokrmu“	hebr. ḫmṣ	NB	ḫ/zač.	áno
/lāḫu/ „výhonok“	hebr. /lh/	lex. list	ḫ ^ʔ /kon.	áno
/māḫāt(u)/ „1/12 šekelu“	laram. /m ^ʕ h/	LB	^ʕ /str.	áno
/paḫāzu/ „byt' nespútaný“	laram. √pḫz	NA, NB	ḫ/R2	áno
/qarḫu/ „ľad“	laram. /qrḫ/	NA, SB, lex. list	ḫ ^ʔ /kon.	áno
/sēdu/ „pomáhať“	aram. √s ^ʕ d	LB	^ʕ /R2	áno
/šaliḫātu/ „druh škorice“	sab. /s ₁ lḫt/	NB	ḫ/str.	áno

/unqu/ „krk“	laram. / ^s nq/	NB	^s /zač.	áno
/urbānu/ „papyrus“	laram. / ^r rbn/	NA, SB, NB	^r /zač.	áno
/uṣṣāru/ „sklad“	aram. / ^r wṣr/	NB	^r /zač.	áno
/abbālu/ „smútok/smutný“	< aram. √ ^r bl	NB	^r /zač.	možno
/akkadi(u)/ „kohút“	sýr. / ^r kdy/	LB	^r /zač.	možno
/anīna/ „hľa“	aram. √ ^s ny + /ni/	NA	^s /R1	možno
/aṣūdu/ „pokrm“	aram. / ^r ṣw/ / / ^r ṣwt ^r /	NA	^r /zač.	možno
/bu ^r šu/ „zlá (rastlina)“	cpa./sam. /b ^r š(w)/	lex. list	^r /str.	možno
/gummātu/ „leto“	aram. /ḥwmh/ / /ḥwmt ^r /	NB/LB	ḥ/zač.	možno
/ḥaḥḥu/ „trň“	hebr. /ḥwḥ/	SB/LB	ḥ/zač.; ḥ/kon.	možno
/ḥallatu/ „druh výnosu“	aram. / ^s llh/ / / ^s llt ^r /	NB	ḡ/zač.	možno
/ḥalpu/ „náhradník“	nabat. /ḥlp/	NB	ḥ/zač.	možno
/ḥamīmu/ „druh korenia“	sýr. /ḥmm/	NA	ḥ/zač.	možno
/ḥarāra/ „námietka, spor“	jpa./jba. /ḥrr/	LB	ḥ/zač.	možno
/ḥarurtu/ „hrdlo“	sýr. /ḥrwšh/ / /ḥrwšt ^r /	NA	ḥ ^r /zač.	možno
/ḥattik(u)/ „kus mäsa“	< laram. √ḥtk	LB	ḥ ^r /zač.	možno
/ḥeslu/ „odkojený“	laram. √ḥsl	NB	ḥ/zač.	možno
/ḥi ^r ālu/ „vojenská jednotka“	aram. /ḥyl/	NB/LB	ḥ/zač.	možno
/leḥmu/ „chlieb“	aram. /lḥm/	NA	ḥ/str.	možno
/maqaṭtu(tu)/ „druh odevu“	sýr. /mqṭ ^s t ^r /	NA, NB	^s /str.	možno
/qettā ^r u/ „strihač (trstiny)“	< laram. √qt ^s	NB	^s /kon.	možno
/te ^r iqtu/ „rana“	< aram. √ ^s wq	NB	^s /str.	možno
/ummu/ „kanál“	laram. / ^r m/	NA, NB/SB	^r /zač.	možno
/uzāru/ „odev“	laram. / ^r yzr/	LB	^r /zač.	možno

Tabuľka 1 Určité a možné zsem. prevzaté slová v akkadčine

4.1 Prezentácia zápisov reflexov západosemitských hrdelných hlások v prevzatých slovách v akkadčine

V nasledujúcej časti sú prezentované lexémy považované za prevzaté slová zo západosemitských jazykov, ako sú doložené v akkadských textoch. V prípade viacerých doložení, pri ktorých nedochádza k alternovaniu spôsobu zápisu reflexu pôvodnej laryngály, je ilustratívne vypísaných len niekoľko (zvyčajne dva) zápisov.

Rekonštrukcia pôvodných tvarov, ako mohli vyzeráť v čase preberania, sa opiera o známe rekonštruované PS lexémy a vývoj, ktorým mohli prejsť, resp. rekonštruovaním tvaru na základe neskorších dokladov v aramejčine a ďalších jazykoch. Pri neznámej etymológii je navrhnutý akkadskej forme najbližší možný aramejský tvar. V rekonštruovaných tvaroch sú okrem samotných hrdelných hlások pre účely tejto práce dôležité predovšetkým (s hrdelnými hláskami susediace) vokály. Tvary sú rekonštruované do podoby, akú mohli vykazovať okolo polovice 1. tis. pred Kr. (IA). Toto časové obdobie bolo zvolené na základe nasledujúcich úvah:

- v tomto čase je už veľká väčšina lexém považovaných v akkadčine za prevzaté slová v textoch doložená
- pre 1. pol. 1. tis. pred Kr. sa pre aramejčinu nepostulujú výrazné zmeny vokalického inventáru (aspoň na fonologickej úrovni), je preto možné predpokladať, že obdobný vokalizmus vykazovali dané lexémy aj v skorších fázach 1. tis. pred Kr.

Aramejský vokalizmus tejto doby je rekonštruovaný na základe prehľadu, ktorý uvádza *Cook* (2022: 48-51) a *Gzella* (2011: 576-577). Najdôležitejšie rozdiely oproti mazoretskej vokalizácii BA sú nasledovné:

- nedochádza k redukcii krátkych neprízvučných vokálov v otvorenej slabike
- nedochádza k znižovaniu (a prípadnému dlženiu) prízvučného /i/ > [e(:)] a /u/ > [o(:)]
- anaptyktický vokál rozdeľujúci konsonantné klastre v slovnom auslaute má formu redukovaného vokálu

Vplyv hrdelných hlások na susedné vokály, ako je prezentovaný mazoretmi, sa dá akceptovať: znižovanie /i/ > [e/a] / _HC, tendencia hrdelných hlások v pozícii kody uprostred slova otvárať klaster a stávať sa anlautom novovzniknutej slabiky: VH.CV > V.HV.CV a /aʔ/ > [e:] / _C. Ojedinelá evidencia by mohla nasvedčovať zmene /a/ > [e] / _H³²# (Gzella 2011: 576), tomuto však odporuje opačná vokalizácia mazoretov (vznikanie sekundárneho [a] v tejto pozícii) – tento proces je potom posúvaný až do obdobia okolo 200 pred Kr. (Beyer 1984: 107). S touto možnosťou je možné rátať, ale nie je jednoznačná.

4.1.1. Reflexy západosemitského /ħ/

4.1.1.1. /ħ/ na začiatku slova alebo R1 slovesného koreňa

1. /ħâbu/ „milovať“ - laram. √ħbb „milovať“; horiet³³ (lex. list)

Pôvodné aramejské sloveso malo veľmi pravdepodobne aspoň v perfekte G-kmeňa /a/, tak ako ostatné slovesá *mediae geminatae* - */ħab/ - on miloval.

Lexéma je doložená len v lexikálnom zozname:

ħa-a-bu (Malku V 88)

Pôvodná západosemitská laryngála /ħ/ je zapísaná ako /ħ/ pomocou znaku <ħa>. Sloveso podľa zápisu patrí *a*-triede akkadských slovies ako štandardné akkadské sloveso, čo odpovedá aj prítomnosti /a/ v perfekte G-kmeňa pôvodného aramejského slovesa. Nakoľko sa jedná o lexikálny zoznam, kedy zostáva otázne, či lexéma bola skutočne prevzatým slovom, je relevantnosť tejto lexémy pri sledovaní procesu adaptácie hlások obmedzená³⁴.

2. /ħalābu/ / /ħilpu/ „dojiť/mlieko“ (NA)

/ħalābu/ „dojiť“ - laram. √ħlb „dojiť“

Aramejské sloveso malo v G-kmeni perfekta /a/, tak ako ostatné slovesá - */ħalab/ - on doжил.

Doložený je rovnaký tvar v dvoch textoch:

i-ħal-li-bu-ni (SAA III 034: o. 33; SAA III 035: 39)

³² Okrem /ʔ/.

³³ CAD, ktoré navrhuje lexému považovať za západosemitskú, namiesto toho postuluje ako možný ekvivalent, resp. zdroj hebr. √ħb „milovať“ (CAD H: 21).

³⁴ Rovnaká výhrada platí aj pri ostatných lexémach doložených len v lexikálnych zoznamoch.

Reflex pôvodného /h/ zapísaný ako /ḥ/ pomocou znaku <ḥal>. Sloveso bolo prevzaté do aramejčiny ako sloveso a-triedy.

/ḥilpu/ „mlieko“ – aram. /ḥlb/ „mlieko“

Aramejský tvar pôvodne */ḥalab/ < PWS */ḥalab-/ (Kogan 2011a: 240).

Lexéma je doložená jedenkrát:

ḥi-il-pa-ka (SAA IX 007: r. 9)

Reflex pôvodného /h/ je zapísaný ako /ḥ/ pomocou znaku <ḥi/ḥe>. Pôvodné /a/ sa v akkadskom tvare objavuje ako /i/.

3. /ḥallatu/ „košík“ - sýr./jba. /ḥlh/ / /ḥltʔ/ „vedro, košík“ (LB)

Bez zjavnej etymológie (Abraham – Sokoloff 2011: 33), možno */ḥallat/, zvlášť ak < ḥll > v aramejčine sú tvary QaTLat doložené (Cook 2022: 64). Doložené v sýr. /ḥalltā/. Ako pôvodne QaLL určuje aramejský tvar aj *Zadok* (2021: 100).

Lexéma je doložená v rôznych zápisoch v neskorobabylonských textoch, napr.:

ḥal-la-tú (YOS 3 162: 14)

ḥal-lat (ZA 3 146 No. 6: 10)

Všetky zápisy zapisujú reflex pôvodného /h/ ako /ḥ/. Ak je prijatá vyššie uvedená etymologizácia, pôvodné /a/ je prevzaté ako /a/.

4. /ḥaruttu/ „palmová vetva“ - laram. /ḥrw/ / /ḥrwtʔ/ „palmová vetva“ (LB)

Etymológia pôvodného tvaru nejasná, možno */ḥarrū/, ak < QaTLūt. Tvar doložený v sýr. /ḥarrūtā/. /-ūt/ je v aramejčine ako derivačný morféem feminína pri nominách príležitostne doložený (Cook 2022: 55).

Lexéma doložená v rôznych zápisoch, napr.:

ḥa-ru-ut-tum (CT 22 80: 6)

Reflex pôvodného /h/ je systematicky zapisovaný ako /ḥ/. V prípade prijatia hore uvedenej etymológie pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

5. /ħaṭ(i)ru/³⁵ „ohrada“ - laram. /ħṭr/ „ohrada, ovčinec“ (LB)

Pôvodný tvar možno */ħaθir/ (Abraham – Sokoloff 2011: 33). Ako QaT(V)L určuje pôvodný tvar aj *Zadok* (2021: 111), vokalizácia je však rekonštruovaná len na základe prevzatého tvaru v akkadčine.

Doklady v rôznych zápisoch v neskorobabylonských textoch, napr.:

ħa-di(ṭi)-ri (TCL 12 44: 1)

ħa-di(ṭi)-r[u] (YOS 7 81: 1)

Reflex pôvodného /ħ/ je systematicky zapisovaný ako /ḫ/. V prípade prijatia navrhovanej etymológie pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

6. /ħunṣu/³⁶ „druh pokrmu“ – hebr. /ħmṣ/ „ocot“ (NB)

Pôvodný hebrejský tvar */ħum(ə)ṣ/. Pôvodná QuTL forma doložená neskorším tiberiadským segolatom ךְּחִם /ħomes/ aj tvarmi v aramejčine (Ges. 367).

Doložený v NB texte vymenúvajúcim zásoby (olej, víno,...):

ħu-un-ṣu(zu) (BRM 1 71: 2)

Reflex pôvodného /ħ/ zapísaný ako /ḫ/. Pôvodné /u/ prevzaté ako /u/.

4.1.1.2. /ħ/ uprostred slova alebo R2 slovesného koreňa

1. /beḫēru/ „verbovať“ - aram. √bḫr „vybrať“ (LB)

Pôvodný tvar perfekta G-kmeňa mal najskôr *a* ako zvyčajne - */baḫar/ - on verboval. Faryngály možno mohli spôsobovať zmenu /a/ > /e/, tento proces by však mal nastávať len v prípade, že sa faryngála nachádza v slabičnej kode na konci slova (viď vyššie). Aj keby bolo pôsobenie tohto procesu rozšírené na akúkoľvek kodu, v tejto pozícii sa laryngála ako druhý radikál v paradigme aramejského slovesa prakticky nevyskytovala.

Lexéma je dochovaná v niekoľkých zápisoch, napr.:

ta-bi-iḫ-ḫir (BIN 1 68: 24)

ib-te-ḫir (BHT pl. 4: 10)

³⁵ CAD aj AHw čítajú ako /ħadiru/ (CAD H: 23; AHw: 307).

³⁶ CAD normalizuje /ħunzu/ (CAD H: 238).

Reflex pôvodného /ħ/ je zapisovaný ako /ḥ/. Sloveso bolo prevzaté do akkadčiny ako sloveso e-triedy.

4.1.1.3. /ħ/ na konci slova alebo R3 slovesného koreňa

1. /lāḥu/ „výhonok“ - hebr. /lḥ/ „sviežosť, sila“ (lex. list)

Pôvodný tvar napriek mazoretskej vokalizácii (*lāḥ /lē^aḥ/ < **/liḥḥ/) pravdepodobne */lāḥ/ < */lahḥ-/ (Ges.: 603). Alternatívne je možné za pôvodnú formu považovať adjektívum lāḥ /lah/ „svieži, jemný, vlhký“.

Doložené len v lexikálnom zozname:

la-a-ḥu (Explicit Malku III seg.4, 29)

Reflex pôvodného /ħ/ je zaznačený ako /ḥ/. Pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

2. /qarḥu/ „ľad“ - laram. /qrḥ/ „ľad“ (NA, SB, lex. list)

Pôvodný tvar */qarəḥ/. Pôvodná QaTL forma doložená v hebr. qṛḥ /qarḥō/, možno aj sýr. /qarḥā/ (Ges.: 1191).

Doložený v rôznych zápisoch, napr.:

qar-ḥu (AN = šamu 1: 311)

qar-ḥa-a-te (CT 53 158: 9)

Reflex pôvodného /ħ/ je zaznačený ako /ḥ/. Pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

4.1.2. Reflexy západosemitského /ħ/

4.1.2.1 /ħ/ na začiatku slova alebo R1 slovesného koreňa

1. /ḥallu/ „ocot“ - laram. /ḥl/ „ocot“ (NA, LB, lex. list)

Pôvodný tvar */ḥāl/ < */ḥall/. Doložený v sýr. /ḥallā/. ako pôvodný QaLL určuje aramejský tvar aj Zadok (2022: 74).

Lexéma je doložená v niekoľkých textoch, napr.:

ḥal-la (YOS 6 58: 3)

ḥa-liʿ (SAA VII 119: o i 12')

Reflex pôvodného západosemitského /ħ/ je zapisovaný ako /ḥ/. Susedné /a/ prevzaté ako /a/.

4.1.2.2. /ħ/ uprostred slova alebo R2 slovesného koreňa

1. /paḥāzu/ „byť nespútany“ - laram. √pḥz „byť neslušný, nerestný“ (NA, NB)

Pôvodné aramejské formy by v perfekte G-kmeňa mali obsahovať /a/ - */paḥaz/ „on bol neslušný“.

Lexéma je doložená vo viacerých zápisoch, napr.:

ip-ḥi-zu (KAV 197: 15)

ú-šap-ḥu-zu (SAA X 353: r. 5)

Reflex pôvodného západosemitského /ħ/ je zapisovaný ako /ḥ/. Sloveso bolo do aramejčiny prevzaté ako sloveso a-triedy.

2. /šalīḥātu/ „druh škorice“ – sab. /s₁lḥt/ „druh škorice“ (NB)

Pôvodný tvar najskôr */s₁alīḥat/ (Zadok 2021: 78-79).

Lexéma je doložená v dvoch zoznamoch aromatických látok:

šá-li-ḥa-tu₄ (BM 63707)

šal-ḥa-at (BM 77429)

Pôvodné /ḥ/ prevzaté ako /ḥ/. Pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

4.1.3. Reflexy západosemitského /ʔ/

4.1.3.1. /ʔ/ na začiatku slova alebo R1 slovesného koreňa

1. /ajalu/ „pomoc“ - laram. /ʔyl/ „pomoc“ (NA, NB)

Pôvodný tvar nejasný, možno */ʔijāl/, ale doložený len v sýr. /ʔijālā/ (Ges.: 47).

Doložený vo viacerých textoch, napr.:

a-a-li-nu (ABL 1114: r. 17)

a-a-li-ia (ABL 1286: r. 2)

Reflex pôvodného /ʔ/ nie je špeciálny označený. Pôvodné /i/ prevzaté ako /a/.

2. /urbānu/ „papyrus“ - laram. /ʔrbn/ „trstina (papyrusu)“ (NA, LB, SB)

Pôvodný tvar nejasný, možno */ʔurbān/. Tomu nasvedčujú zápisy <ʔwrbnʔ> (DJBA: 93). Rovnako určuje základ pôvodnej aram. lexémy ako QuTL aj Zadok (2021: 101).

Doložený vo viacerých textoch, napr.:

ur-ba-ni (RIMA 3 104)

ur-ba-nu (BRM 4 32: 27)

Reflex pôvodného /ʔ/ nie je špeciálny zaznačený. Pôvodné /u/ prevzaté ako /u/.

3. /uṣṣāru/ „sklad“ - aram. /ʔwṣr/ „skladisko, pokladnica“ (NB)

Pôvodný tvar nejasný, možno */ʔawṣar/ (Ges.: 25). Evidencia sa však obmedzuje na sýr. /ʔawṣrā/. Rovnako ako QawTal interpretuje pôvodný aramejský tvar aj Zadok (2021: 102).

Doložený v niekoľkých NB textoch, napr.:

ú-ṣa-ri (CT 56 425: 2)

uṣ-ṣa-ra (SAA 17 081: r. 8)

Reflex pôvodného /ʔ/ nie je špeciálny zaznačený. Pôvodný krátky vokál nasledovaný /w/ bol prevzatý ako /u/.

4.1.4. Reflexy západosemitského /ʕ/

4.1.4.1. /ʕ/ na začiatku slova alebo R1 slovesného koreňa

1. /adû/ „zmluva“ - OA */ʕd/, /ʕdyn/ „zmluva“ (NA, NB, SB³⁷)

Etymológia neznáma, možno */ʕad/ (Zadok 2022: 73).

Lexéma doložená v početných textoch, napr.:

a-de-e (SAA I 76: 6)

a-de-e-ka (SAA XVI 59: 5)

Reflex pôvodného /ʕ/ nie je špeciálne značený. Ak je prijatý návrh etymologizácie, pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

³⁷ Contra AHw (14), ktoré udáva aj MA, MB, tieto doklady však boli reinterpretované a s doložením tejto lexémy sa v tejto dobe neráta (Cherry 2017: 66-68).

2. /aqrabu/ „škorpión“ - aram. /^sqrb/ „škorpión“ (lex. list)

Pôvodný tvar */^saqrab/ < PS */^saqrab-/ (SED II: 48).

Lexéma doložená len v lexikálnom zozname:

aq-ra-bu (Malku V 54)

Reflex pôvodného /^s/ nie je špeciálne značený. Pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

3. /arballu/ „sito“ - laram. /^srbl/ „sito“ (LB)

Etymológia neznáma, možno */^sarbal/, pôvodne asi nesemitské slovo.

Lexéma doložená v niekoľkých zápisoch:

ár(!)-bal-lu.MEŠ (Ner. 28: 23)

ár(!).bal-la-tu₄ (Nbn. 258: 35)

Reflex pôvodného /^s/ nie je špeciálne značený. Ak je prijatý navrhovaný pôvodný tvar, pôvodné /a/ prevzaté ako /a/.

4. /unqu/ „krk“ - laram. /^snq/ „krk“ (LB)

Pôvodný tvar */^sunəq/ < PS */^su/inq-/ (SED I: 16). O príslušnosti ku QuTL triede svedčí zápis v JBA <^swnq?> (DJBA: 848). Rovnako tak rekonštruuje aj *Ges.* (993) a *Zadok* (2021: 92).

Lexéma doložená v jednom texte:

UZU.*un-qu* (YOS 3 194: 25)

Reflex pôvodného /^s/ nie je značený. Pôvodné /u/ prevzaté ako /u/.

4.1.4.2. /^s/ *uprostred slova alebo R2 slovesného koreňa*

1. /māḥāt(u)/ „1/12 šekelu“ - laram. /m^sh/ „váha“ (LB)

Etymológia neznáma, pôvodný tvar možno */mā^sā/ (Zadok 2022: 73).

Lexéma doložená v niekoľkých veľmi neskorých textoch v troch rôznych zápisoch, napr.:

ma-ḥi (CT 49 154: 9)

ma-ra (CT 49 152: 1)

ma-ḥat (CT 49 150: 4)

Za zápis tejto lexémy v jej plnom, neskrátenom tvare sa však považuje len zápis <ma-ḥat> Reflex pôvodného /s/ je zapisovaný pomocou /ḥ/. Pôvodný vokál prevzatý bez zmeny kvality.

2. /sêdu/ „pomáhať“ - aram. √s^sd „pomáhať“ (LB³⁸)

V pôvodných tvaroch perfekta G-kmeňa sa pravdepodobne objavovalo /a/ ako zvyčajne v aramejskom slovese: */sa^sad/ - on pomohol.

Doložené len v nápisoach Perzskej ríše, napr.:

i-se-da-an-ni (Xer. I 12: r a26)

is-se-dan-nu (Dar. I 55: akkad. 39)

Reflex pôvodného /s/ nie je značený. Sloveso prevzaté ako sloveso e-triedy.

4.1.4.3. /s/ na konci slova alebo R3 slovesného koreňa

1. /durā^su/ „ruka“ - aram. /dr^s/ „ruka“ (NA)

Pôvodný tvar */durā^s/ < PWS */ðVrā^s-/ (SED I: 62). Že sa pôvodne jednalo o substantívum typu QuTāL, je podporované prepismi z „kanaánčiny“ - /zuruḥ/ (Ges.: 311). K tejto možnosti sa prikláňa aj *Cherry* (2017: 95).

Doložený v niekoľkých NA textoch, napr.:

du-ra-[?]i (SAA VII 073: o 3)

Reflex pôvodného /s/ je zapísaný pomocou /[?]/. Pôvodné /ā/ prevzaté ako /ā/.

4.2. Analýza prezentovaného materiálu

4.2.1. Preberanie západosemitského /h/ a /ḡ/

Lexémy, ktoré by boli adaptované z foriem pôvodne obsahujúcich /h/ alebo /ḡ/, sa v sledovanom korpuse nevyskytujú, preto nie je možné určiť, ako by boli dané fonémy do akkadčiny adaptované.

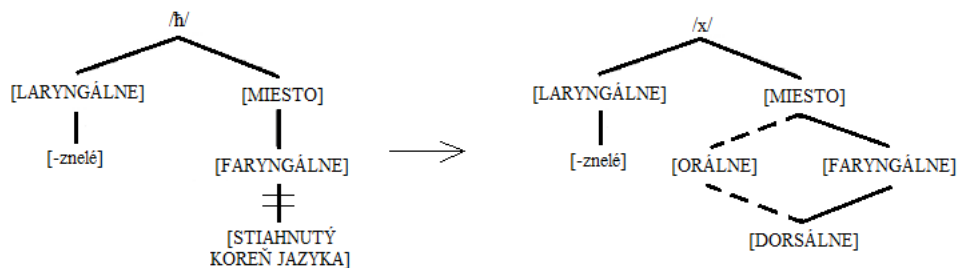
³⁸ *Contra CAD* (S: 206), ktoré udáva aj NB výskyt, tieto sú ale veľmi sporné (Abraham – Sokoloff 2011: 49-50).

4.2.2. Preberanie západosemitského /ħ/

Pôvodné západosemitské /ħ/ je adaptované ako /ħ/ vo všetkých desiatich lexémach, ktoré sú považované za prevzaté slová zo západosemitských jazykov a obsahovali /ħ/ bez ohľadu na typ textov alebo obdobie, v ktorých sú tieto lexémy doložené:

- */ħab/ > /ħābu/ (lex. list)
- */ħum(ə)š/ > /ħunšu/ (NB)
- */ħalab/ > /ħalābu/ (NA)
- */baħar/ > /beħēru/ (LB)
- */ħalab/ > /ħilpu/ (NA)
- */lāħ/ > /lāħu/ (lex. list)
- */ħallat/ > /ħallatu/ (LB)
- */qarəħ/ > /qarħu/ (NA, SB, lex. list)
- */ħarrū/ > /ħaruttu/ (LB)
- */ħaθir/ > /ħat(i)ru/ (LB)

Fonologicky možno túto adaptáciu znázorniť ako stratu rysu [STIAHNUTÝ KOREŇ JAZYKA], ktorý v akkadčine nie je aktívny a pridanie rysu [DORSÁLNY]. Táto adaptácia sa dá očakávať, keďže vyžaduje najmenej fonologických krokov. Či sa však skutočne jedná o fonologickú adaptáciu, je otázne, keďže adaptácia na základe akustickej podobnosti by pravdepodobne prebehla rovnako, ako vyplýva z analýzy prepisov hrdelných hlások do klinopisu (viď nižšie 4.3).

Obr. 7 Adaptácia fonologických rysov zsem. /ħ/ na akkad. /ħ/

Ďalej sa zdá, že vokály, ktoré v pôvodných nominálnych tvaroch susedia s /ħ/, sú preberané do akkadčiny v rovnakej alebo obdobnej kvalite, toto tvrdenie ale vyžaduje prijatie niektorých navrhovaných, nie celkom jednoznačných, etymologizácií pôvodných aramejských tvarov. Jediná výnimka v tomto ohľade je lexéma /ħilpu/, pri ktorej bolo pôvodné /a/ prevzaté ako /i/. Teoreticky je možné uvažovať o vplyve susednej laryngály, tá má ale vo všeobecnosti tendenciu znižovať okolité vokály, predovšetkým /i/ (viď vyššie 4.1), resp. zachovávať

pôvodné nízke vokály. Navyše väčšinou laryngály znižujú vokály, ktoré im predchádzajú. Ak sa ďalej zoberie do úvahy skutočnosť, že v ostatných prípadoch v tejto pozícii nedochádzalo pri preberaní k zmene kvality pôvodného vokálu, ponúka sa predpoklad, že akkad. /ḫilpu/ v skutočnosti nie je prevzatým slovom, ale sekundárne v akkadčine odvodené substantívum od pôvodne prevzatého slovesného koreňa √ḫlb „dojít“³⁹. Forma PiRS v akkadčine často vyjadruje podstatné meno predstavujúce objekt alebo výsledok príslušného slovesa (Huehnergard 2011: 377):

- /kašārum/ „zväzovať“ > /kišrum/ „uzol“
- /palāšum/ „prebúrat“ > /pilšum/ „diera“
- /šapārum/ „posielat“ > /šiprum/ „správa“

Obdobný vzťah sa zdá byť aj medzi /ḫalābu/ „dojít“ > /ḫilpu/ „mlieko“.

Sloveso s /ḫ/ ako R2 bolo do akkadčiny prevzaté ako sloveso e-triedy. Tento jav nie je úplne jasný, pravdepodobne však súvisí s pôsobením laryngály na okolité vokály.

4.2.3. Preberanie západosemitského /ḫ/

Západosemitské /ḫ/ je v akkadských prevzatých slovách systematicky adaptované ako /ḫ/. Takto je adaptované západosemitské /ḫ/ vo všetkých troch lexémach, v ktorých bolo pôvodne prítomne:

- */ḫāl/ > /ḫallu/ (NA, LB, lex. list)
- */paḫaz/ > /paḫāzu/ (NA, NB)
- */s₁alīḫat/ > /šalīḫātu/ (NB)

V prípade akceptovania navrhovaných rekonštrukcií pôvodných tvarov je možné zhodnotiť, že /ḫ/ nepôsobí na okolité vokály a tieto sú preberané bez zmeny kvality, v sledovanom materiáli je však v susednej pozícii takmer výlučne /a/, pri generalizovaní tohto pozorovania je teda nutná obozretnosť. Pri velárnych frikatívach sa však vo všeobecnosti nepredpokladá ovplyvňovanie kvality okolitých vokálov, takže tento záver sa zdá byť akceptovateľný.

³⁹ Alebo √ḫlp? Znak <bu>, ktorý je v zápise použitý, môže byť v NA čítaný aj ako <pu> (Labat – Malbran-Labat 1995: 171).

4.2.4. Preberanie západosemitského /ʔ/

Určiť, ako je do akkadčiny adaptované západosemitské /ʔ/, je na základe pozorovaného materiálu obtiažne. Vo všetkých troch pozorovaných lexémach sa /ʔ/ nachádza v slovnom anlaute, v ktorej pozícii sa však v akkadčine nepredpokladá jeho zápis aj v prípade, že by vo výslovnosti bolo prítomné:

- */ʔijāl/ > /ajalu/ (NA, NB)
- */ʔurbān/ > /urbānu/ (NA, LB, SB)
- */ʔawšar/ > /uššāru/ (NB)

Vo všetkých troch prípadoch je zachovaná pôvodná slabičná štruktúra, t. j. neodpadáva prvá slabika slova, ktorej anlaut je /ʔ/, čo môže byť dokladom vedomia hovoriacich akkadčiny o prítomnosti fonémy /ʔ/ v adaptovanej lexéme, keďže v prípade čisto akustického vnímania môže dochádzať k strate takejto slabiky (viď nižšie 4.3). V takom prípade by bolo možné predpokladať aj prípadnú adaptáciu /ʔ/. Predpoklad adaptácie tejto fonémy – aspoň v určitých pozíciách – sa ďalej zdá byť podporovaný aj skutočnosťou, že akkadčina obsahovala fonému /ʔ/. Či potom bolo /ʔ/ realizované ako [ʔ] alebo [∅] závisí na tom, či akkadská fonotaktika v danej pozícii realizáciu /ʔ/ umožňuje. V prípade pozície #_V, na ktorú sa zozbieraný materiál obmedzuje, je situácia nejednoznačná, pravdepodobne ale /ʔ/ v tejto pozícii realizované nebolo (viď vyššie 2.5). Aj v prípade realizácie potom nebolo značené. Môžeme ale predpokladať, že v pozícii, v ktorej v akkadčine bolo /ʔ/ realizované, by bolo adaptované a realizované aj západosemitské /ʔ/, relevantnosť tohto záveru je však značne obmedzená charakterom dokladov a množstvom nejednoznačností.

Susediace vokály sú preberané pomerne pravidelne. V prípade /uššāru/ < */ʔawšar/ nie je akkadské /u/ prekvapujúce, mohlo dôjsť buď k monoftongizácii pôvodnej dvojhlásky alebo je kvalita akkadského vokálu ovplyvnená prítomnosťou /w/. V prípade /ajalu/ zápis <a-a> slúži primárne na zápis intervokalickeho /j/, môžeme preto predpokladať, že tento zápis nemusí nutne vypovedať o kvalite vokálu, ktoré /j/ predchádza. Krátky vokál mohol byť ale aj adaptovaný ako /a/, do úvahy je nutné brať aj nejednoznačnosť rekonštrukcie pôvodnej vokalizácie.

4.2.5. Preberanie západosemitského /s/

Adaptácia západosemitského /s/ do akkadčiny sa na základe skúmaného materiálu zdá byť nejednoznačná. Reflexy pôvodného /s/ sú zapisované rôznymi spôsobmi:

- */^sad/ > /adû/ (NA, NB, SB)
- */sa^sad/ > /sêdu/ (LB)
- */^saqrab/ > /aqrabu/ (lex. list)
- */durā^s/ > /durā^ʔu/ (NA)
- */^sarbal/ > /arballu/ (NB)
- */mā^sā/ > /māḥāt(u)/ (LB)
- */^sunəq/ > unqu (LB)

Na začiatku slova nie je zapisovaný žiadny reflex pôvodného západosemitského /^s/ vo všetkých štyroch pozorovaných lexémach. Táto skutočnosť môže, podobne ako v prípade západosemitského /^ʔ/, znamenať, že /^s/ bolo buď hovoriacimi akkadčiny úplne ignorované alebo preberané ako /^ʔ/, ktoré nie je v tejto pozícii zapisované (a pravdepodobne ani vyslovované). Slabičná štruktúra zostáva aj tu zachovaná, nesvedčí však o prípadnej znalosti fonologickej štruktúry pôvodných lexém hovoriacimi akkadčiny, keďže slabika, ktorej anlaut je /^s/, sa nestráca ani pri čisto akustickom vnímaní (viď nižšie 4.3).

Uprostred slova sa /^s/ vyskytuje v dvoch pozorovaných lexémach a v jednotlivých prípadoch sa správa odlišne. /sêdu/ sa vyskytuje len v perzských kráľovských nápisoach, v perfekte pri opisoch činov perzských kráľov. V týchto tvaroch by sa pravdepodobne prípadný reflex pôvodného /^s/ ako /^ʔ/ nerealizoval, keďže by bol v pozícii V_C (-PtaRS-). Sloveso je zapisované ako sloveso e-triedy. V tomto ohľade sa správa rovnako ako druhé pozorované sloveso s faryngálou ako R2 – /beḥēru/, ktoré bolo takisto do akkadčiny adaptované ako sloveso e-triedy. Či môže byť táto skutočnosť považovaná za všeobecnú tendenciu akkadčiny adaptovať pôvodné korene s faryngálnym R2 ako slovesá e-triedy, je neisté. V prípade /sêdu/ nie je totiž vzhľadom k jeho veľmi obmedzenému výskytu isté, či slovo bolo vôbec adaptované hovoriacimi akkadčiny, a či teda podstúpilo rovnaké procesy adaptácie ako /beḥēru/. Vzhľadom k skutočnosti, že v aramejskej verzii behistúnskeho nápisu lexéme odpovedá aram. √^sd (Abraham – Sokoloff 2011: 49-50) by sa mohlo jednať o „akkadizovaný“ tvar aramejského slovesa a e-zafarbenie nahrádza /^s/, ktoré nedokáže akkadský klinopis špecificky zaznačiť (doložená aramejská verzia nápisu je však evidentne sekundárna a mladšia a babylonská verzia veľmi pravdepodobne nie je prekladom aramejskej verzie; všeobecná prítomnosť hrdelnej fonémy by mohla byť zaznačená napr. aj pomocou <ḥ>). Nemožno rozhodne vylúčiť ani možnosť, že sa jedná o skutočné prevzaté slovo, keďže frekvenciu jeho používania v akkadčine a úroveň integrácie do akkadskej slovnej zásoby nie je možné určiť.

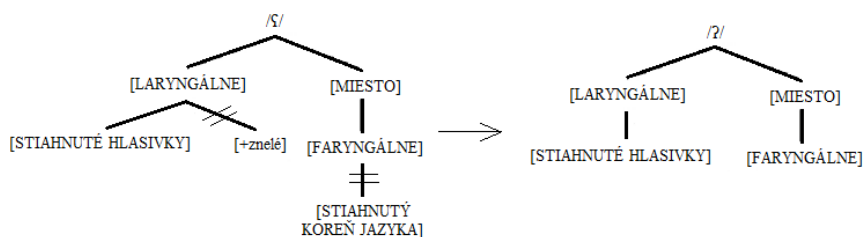
Celkovo sa dá zhodnotiť, že ako u hovoriacich akkadčiny, tak aj u pisárov, ktorých aktívne znalosti akkadčiny už mohli byť značne obmedzené (v prípade, že táto druhá možnosť je vôbec relevantná), bola prítomná tendencia vnímať korene s faryngálou ako R2 ako odpovedajúce akkadským slovesám e-triedy.

Pri druhej lexéme – /māḥāt(u)/, v ktorej sa /s/ nachádzalo v strede slova – tentokrát v pozícii V_V – je pôvodné /s/ zapisované s <ḥ>. Toto je jediná lexéma, v ktorej sa reflex pôvodného /s/ objavuje zapísaný s <ḥ>. Všetky zápisy majú rovnakú podobu <ma-ḥat>. Zápisy <ma-ḥi> a <ma-ra> boli presvedčivo interpretované ako skratky skladajúce sa zo slova /māḥāt(u)/ a ďalších výrazov (Mayer 1985; Hackl 2013), nie je preto potrebné počítať s možnosťou zápisu /s/ pomocou <r>. Výnimočnosť tohto zápisu však napriek tomu vyžaduje vysvetlenie. Keďže sa lexéma objavuje len v administratívnych textoch 1. st. pred Kr., je možné aj v tomto prípade pochybovať, či daná lexéma bola do akkadčiny adaptovaná jej hovoriacimi. Keďže v tomto období už akkadčina takmer určite bola vyhynutým jazykom, môže tento zápis predstavovať snahu zapísať v klinopise pre akkadčinu cudzie slovo a pritom zachytiť čo najvernejšie pôvodný termín s jeho jednotlivými fonémami.

V jednej z pozorovaných lexém – /durāṣu/ – sa pôvodné /s/ nachádzalo na konci slova. V akkadčine bolo veľmi pravdepodobne adaptované ako /ʔ/, keďže je sa <ʔ> objavuje systematicky vo všetkých zápisoch danej lexémy. Predpoklad, že <ʔ> zaznačuje len dlhý vokál je pri pravidelnosti tohto zápisu nepravdepodobný.

Vo všeobecnosti je možné zhodnotiť, že u všetkých lexém, ktoré boli adaptované akkadskými hovoriacimi, došlo k adaptácii západosemitského /s/ rovnako ako pri adaptovaní západosemitského /ʔ/ - adaptované bolo na /ʔ/, a teda nikde nedošlo k zmene slabičnej štruktúry slova, či došlo aj k fonetickej realizácii závisí od konkrétnej pozície v slove. Pri tomto závere je však vždy treba brať do úvahy obmedzený materiál, ktorý je možné analyzovať.

Fonologicky by bolo možné adaptáciu znázorniť ako stratu rysov [STIAHNUTÝ KOREŇ JAZYKA] a [+znelé]. Takáto adaptácia je pravdepodobná a očakávaná, keďže pozostáva z najmenšieho možného počtu fonologických krokov. Ani tu však nie je možné určiť, či sa skutočne jedná o fonologickú adaptáciu, keďže adaptácia na základe akustickej podobnosti by zrejme viedla k rovnakému výsledku (viď nižšie 4.3).

Obr. 8 Adaptácia fonologických rysov zsem. /s/ na akkad. /ʃ/

Okrem /sêdu/ sa zdá byť pôvodný vokál susediaci s hrdelnou hláskou preberaný bez zmeny vo svojej kvalite. Toto odpovedá spôsobu adaptácie susedných vokálov aj pri ostatných hrdelných hláskach.

Výsledky analýzy korpusu prevzatých slov, s cieľom určiť vzorce adaptácie hrdelných hlások pri adaptovaní prevzatých slov do preberajúceho jazyka, sa dajú zosumarizovať nasledovne:

zsem. /h/ > akkad. /h/

zsem. /ħ/ > akkad. /ħ/

zsem. /s/ > akkad. /ʃ/ / Ø (?)

zsem. /ʃ/ > akkad. Ø / /ʃ/ (?)

Susediace vokály sa v adaptovaných akkadských formách objavujú bez zmeny ich kvality.

4.3. Exkurz – zápis západosemitských vlastných mien obsahujúcich hrdelné hlásky v klinopise

Napriek pomerne jednoznačným výsledkom, ktoré priniesla analýza zozbieraného materiálu, sa vzhľadom na jeho pomerne malé množstvo zdá byť vhodné potvrdiť tendencie v ňom pozorované ďalším materiálom. V tomto prípade už nemožno sledovať *adaptáciu* cudzích prvkov materskými hovoriacimi pri preberaní slovnej zásoby, čo je vlastný cieľ tejto práce, je však možné sledovať ich *percepciu* hrdelných hlások, teda jeden z kľúčových aspektov pri preberaní a adaptácii daných segmentov (aj keď pravdepodobne nie jediný – vid' vyššie 2.7). To, ako hovoriaci akkadčiny vnímali hrdelné hlásky, možno sledovať na spôsobe, akým tieto hlásky zapisovali v cudzích slovách, v ktorých sa vyskytovali. Ak by vnímali – a teda zapisovali – v cudzích slovách tieto segmenty rovnakým spôsobom, ako bolo stanovené ich adaptovanie analýzou materiálu v hlavnej časti tejto práce, mohli by

tieto prepisy vlastných mien slúžiť ako dodatočný doklad relevantnosti výsledkov analýzy prevzatých slov.

Pre tento účel boli vyselektované západosemitské osobné mená zo syropalestínskej a arabskej oblasti, ktoré sa objavujú v neskorších novoasýrskych kráľovských nápisoch (RINAP 1 – 5). Tento korpus bol zvolený na základe nasledujúcich úvah:

- v tejto dobe bola akkadčina ešte živým jazykom, možno teda predpokladať, že aj texty zapisovali aktívni hovoriaci akkadčiny a zápisy odrážajú ich vnímanie zapisovaných slov

- pri menách zo Sýrie, Palestíny a Arábie sa jedná o západosemitské mená (nie podobne znejúce akkadské) a nedochádza k skresleniu zápisu mimolingvistickými úvahami (blízky kontakt s nositeľmi mena, znalosť zápisu v inom systéme, atď.) a s najvyššou pravdepodobnosťou ani etymologizujúcimi úvahami, keďže nie je pravdepodobné, že zapisovateľom bola známa pôvodná etymológia, hlavne v prípade iných, než aramejským mien, kde sa *a priori* nepredpokladá ani ich znalosť daných jazykov

Nasledujúca tabuľka prezentuje zozbierané západosemitské mená. Väčšinou sú vypisované všetky formy doložených zápisov v sledovanom korpuse, výnimky sú naznačené pomocou (...), v takomto prípade však ostatné zápisy značia pôvodnú hrdelnú hlásku rovnako ako uvedené formy. Etymologizácia mien sa opiera primárne o etymológie navrhované v PNA:

Vlastné meno	Zápisy v klinopise	Pôvodné konsonantické fonémy a preklad	Schéma prepisu hrdelnej hlásky
Abdi-Li [?] ti	<i>^mab-di-li-i[?]-ti</i>	/ ^s bdl [?] t/ „služobník (posvätnej) kravy“	/ ^s / /#_ > ∅; / [?] / /_C? > < [?] >
Abdi-Milkuti	<i>^mab-di-mil-ku-ut-ti,</i> <i>^mab-di-mi-il-ku-ut-ti,...</i>	/ ^s bdmlkt/ „služobník kráľovnej“	/ ^s / /#_ > ∅
Abi-Ba [?] al	<i>^ma-bi-ba-a[?]-al;</i> <i>^ma-bi-ba-[?]a-li;</i> <i>^ma-bi-ba-al</i>	/ [?] bb ^s l/ „Baal je môj otec“	/ [?] / /#_ > ∅; / ^s / / V_V > < [?] >, ∅

Abi-Milki	<i>^ma-bi-mil-ki</i>	/ ^ʔ bmlk/ „môj otec je kráľ; Milki je môj otec“	/ ^ʔ / / #_ > ∅
Abi-Jate ^ʔ	<i>^ma-bi-ia-te-e^ʔ</i>	/ ^ʔ bjθ ^s / „Jati je môj otec“	/ ^ʔ / / #_ > ∅; / ^s / / _# > <ʔ>
Aduni-Ba ^ʔ al	<i>^ma-du-ni-ba-a^ʔ-al, ^ma-du-ni-ba-al</i>	/ ^ʔ dnb ^s l/ „Baal je môj pán“	/ ^ʔ / / #_ > ∅; / ^s / / V_V > <ʔ>, ∅
Aḥi-Milki	<i>^ma-ḥi-mil-ki</i>	/ ^ʔ ḥmlk/ „môj brat je kráľ; Milki je môj brat“	/ ^ʔ / / #_ > ∅; /ḥ/ / V_V > <ḥ>
Aḥi-Miti	<i>^ma-ḥi-mi-ti, ^ma-ḥi-me-ti</i>	/ ^ʔ ḥm ^ʔ t/ „Míti je môj brat“ (?)	/ ^ʔ / / #_ > ∅; /ḥ/ / V_V > <ḥ>; / ^ʔ / / _C? > ∅
Aja-Ammu	<i>^ma-a-am-mu, ^ma-a-mu</i>	/ ^ʔ j ^s m/ (kde je (môj) strýko/ ťud“	/ ^ʔ / / #_ > ∅; / ^s / / V_V? > ∅
Akbaru	<i>^mak-ba-ru</i>	/ ^s kbr/ „púštna myš“	/ ^s / / #_ > ∅
Ammi-Ladin	<i>^mam-mu-la-di-in, ^mam-mu-la-di, ^mam-mu-la-ad-di</i>	/ ^s mldn/ „nech môj strýko/ťud dá spravodlivosť“	/ ^s / / #_ > ∅
Ammi-Nadbi	<i>^mam-mi-na-ad-bi</i>	/ ^s mndb/ „môj ťud/ strýko je vznešený“	/ ^s / / #_ > ∅
Awsea ^ʔ	<i>^ma-ú-si-^ʔi</i>	/hwš ^s / „spása“	/h/ / #_ > ∅; / ^s / / _# > <ʔ>
Azi-Ba ^ʔ al	<i>^ma-zi-ba-a^ʔ-al, ^ma-zi-ba-al</i>	/ ^s zb ^s l/ „Baal je moja sila/ silný“	/ ^s / / #_ > ∅; / ^s / / V_V > <ʔ>, ∅
Azri-Jau	<i>^maz-ri-ia-a-ú, ^maz-ri-a-ŕú^ʔ</i>	/ ^s zrjh/ „Jahu je moja pomoc“	/ ^s / / #_ > ∅; /h/ / V_V? > ∅
Azuri	<i>^ma-zu-ri</i>	/ ^s zr/ „pomohnutý“	/ ^s / / #_ > ∅
Ba ^ʔ al-Ḥanunu	<i>^mba-a^ʔ-al-ḥa-nu-nu, ^mba-al-ḥa-nu-nu</i>	/b ^s lḥnn/ „Baal sa zmiloval/je milosrdný“	/ ^s / / V_V > <ʔ>, ∅; /ḥ/ / C_V? > <ḥ>
Ba ^ʔ al-Jašupu	<i>^mba-a^ʔ-al-ia-šu-pu</i>	/b ^s ljšp/ „Baal pridala“	/ ^s / / V_V > <ʔ>
Ba ^ʔ al-Maluku	<i>^mba-al-ma-lu-ku</i>	/b ^s lmlk/ „Baal vládol“	/ ^s / / V_V > <ʔ>

Ba ² alu	<i>^mba-²a-lu, ^mba-²a-li</i>	/b ^s l/ „Baal, pán“	/s/ / V_V > <?>
Budi-Ba ² al	<i>^mbu-di-ba-al</i>	/bjdb ^s l/ „v ruke Baala“	/s/ / V_V > <?>
Eni-Il	<i>^me-ni-ìl</i>	/s ⁿ l/ „oči boha“	/s/ / #_ > ∅; /ʔ/ / V_V? > ∅
Ḥabisu	<i>^mḥa-bi-su</i>	/ḥbs/ „venovaný“	/ḥ/ / #_ > <ḥ>
Ḥanunu	<i>^mḥa-nu-nu, ^mḥa-a-nu-nu</i>	/ḥnn/ „omilostený“	/ḥ/ / #_ > <ḥ>
Ḥaza-Il	<i>^mḥa-za-DINGIR, ^mḥa-za-a-DINGIR</i>	/ḥz ² l/ „boh videl“	/ḥ/ / #_ > <ḥ>
Ḥazaqi-Jau	<i>^mḥa-za-qi-a-ú, ^mḥa-za-qi-a-u, ^mḥa-za-qi-a-a-ú, ^mḥa-za-qi-ia-a-u, ^mḥa-za-qi-ia-ú</i>	/ḥzqjh/ „Jahu je silný/ moja sila“	/ḥ/ / #_ > <ḥ>; /ḥ/ / V_V? > ∅
Ḥiram	<i>^mḥi-ru-um-mu, ^mḥi-ri-mu</i>	/ḥrm/ „môj brat je vyvýšený“	/ʔ/ / #_ > ∅; /ḥ/ / V_V > <ḥ>
Idibi-Ilu	<i>^mi-di-bi-²i-i-lu</i>	/ʔdb ² l/ „boh potrestal“	/ʔ/ / #_ > ∅; /ʔ/ / V_V? > <?>
Ilu-Bi ² di	<i>^mi-lu-bi-i²-di, ^{md}ia-ú-bi-i²-di</i>	/ʔlb ^s d/ „boh je za mnou“	/ʔ/ / #_ > ∅; /s/ / _C > <?>
It ² amar	<i>^mit-²a-am-a-ra, ^mit-^ra¹-am-ra</i>	/jθ ^s mr/ „Jita dal signál“	/s/ / V_V? > <?>; /ʔ/ / #V_V? > ∅
Jaḥi-Milki	<i>^mia-ḥi-mil-ki, ^mia-^ra¹-ḥi-mil-ki</i>	/jḥmlk/ „nech žije kráľ“	/ḥ/ / V_V > <ḥ>
Jakin-Lu	<i>^mia-ki-in-lu-u, ^mia-ki-in-lu-ú, ^mik-ki-lu-ú</i>	/jkn ² l/ „nech boh ustanoví“	/ʔ/ / C_V? > ∅
Jat ² a / Jauta ²	<i>^mia-ta-a² / ^mia-²u-ta-a, ^mia-u-te-e², ^mia-u-ti-i², ^mia-u-ta-a², ^mú-a-a-te-e²</i>	/jθ ^s / „silný, bojovník“	/s/ / #? > <?>, ∅
Jati ² e	<i>^fia-ti-i²-e</i>	/jθ ^s / „silná, bojovníčka“	/s/ / V_V? > <?>
Jau-Bi ² di	<i>[^m] ^ria¹-ú-bi-i²-di</i>	/jhb ^s d/ „Jahu je za mnou“	/ḥ/ / V_V? > ∅; /s/ / _C > <?>

Jau-Ḥazi	<i>^mia-ú-ḥa-zi</i>	/jh ^ʔ hʒ/ „Jahu chytil“	/h/ / V_V? > Ø; /ʔ/ / V_V > Ø; /h/ / V_V > <h>
Niḥaru	<i>^mni-ḥa-ru</i>	/nhʀ/ „chytý“	/h/ / V_V > <h>
Paqaḥ	<i>^mpa-qa-ḥa</i>	/pqh/ „(boh) otvoril“	/h/ / # > <h>
Sapaṭ-Baʔal	<i>^msa-pa-ṭi-ba-al</i>	/špṭbʕl/ „pán súdil“	/s/ / V_V > Ø
Tu-Baʔlu	<i>^mtu-ba-il; ^mtu-ba-a²-lu, ^mtu-ba-a²-lum</i>	/ʔtbʕl/ „pán je s ním“	/ʔ/ / #_ > Ø; /s/ / V_V > <ʔ>, Ø
Uabu	<i>^mú-a-bu</i>	/whb/ „dar“	/h/ / _C > Ø
Uru-Milki	<i>^mú-ru-mil-ki</i>	/ʔrmlk/ „kráľ je svetlo“	/ʔ/ / #_ > Ø

Tabuľka 2 Prepis zsem. vlastných mien do klinopisu

Vyhodnotenie údajov ukazuje nasledujúce závery:

Pôvodné západosemitské /ʔ/ sa v prepisoch objavuje ako <ʔ> alebo mu neodpovedá žiadny reflex. V slovnom anlaute sa v desať z dvanásť prípadov objavuje zápis nasledujúceho vokálu bez značenia pôvodného /ʔ/. V dvoch prípadoch nie je značené ani pôvodné /ʔ/, ani nasledujúci vokál, odpadáva teda celá slabika a zápis zachytáva až konsonant pôvodne predstavujúci *onset* druhej slabiky:

Ḥiram < /ʔhʀm/

Tu-Baʔlu < /ʔtbʕl/

Na základe zápisov začínajúcich nasledujúcim vokálom sa nedá určiť, či hovoriaci akkadčiny vnímali prítomnosť pôvodného /ʔ/, keďže v tejto pozícii /ʔ/ nebolo zapisované. Prípady, kedy akkadský prepis zaznamenáva až druhú slabiku však naznačujú, že aspoň v niektorých prípadoch pôvodné /ʔ/ nebolo hovoriacimi akkadčiny vnímané.

Špeciálny prípad predstavuje pôvodné /ʔ/ v slovnom anlaute druhého menného komponentu. V zásade nemožno hovoriť o /ʔ/ v pozícii slovného anlautu, konkrétne prostredie je však často veľmi ťažké určiť. Takáto situácia je pozorovateľná v piatich menách:

Eni-Il – *^me-ni-il* < /ʕnʔl/

Idibi-Ilu – *^mi-di-bi-ʔi-i-lu* < /ʔdbʔl/

It³amar – ^mit-^ʔa-am-a-ra, ^mit-^{rʔ}a¹-am-ra < /jθ^{sʔ}mr/

Jakin-Lu – ^mia-ki-in-lu-u, ^mia-ki-in-lu-ú, ^mik-ki-lu-ú < /jkn^ʔl/

Mati²-Il – ^mma-ti-^ʔi-il, ^mma-ti-il < /mt^{sʔ}l/

Otázne je aj, do akej miery zostalo /^ʔ/ v pôvodných tvaroch zachované. V dvoch prípadoch, kde by sa /^ʔ/ malo stretávať s /^s/, sa dá predpokladať, že akkadský zápis zapisuje skôr /^s/, keďže bolo v západosemitských jazykoch omnoho stabilnejšie a malo menšiu tendenciu vypadávať a akkadčina zapisuje tieto fonémy viac-menej rovnako. V ostatných troch menách sa len v jednom objavuje zápis <^ʔ>, etymologizácia je však v tomto prípade veľmi neistá, podľa asýrskeho zápisu sa však prípadné /^ʔ/ nachádzalo medzi vokálmi a bolo aj zapísané v akkadskom zápise. V zápise ostatných dvoch mien sa zápis /^ʔ/ neobjavuje. Pri Jakin-Lu sa znovu zdá, že odpadla celá prvá slabika, je však možné, že /^ʔ/ sa stratilo už v pôvodnom tvare: [jaki:nlu] < [jaki:nʔilu]. V Eni-Il sa /^ʔ/ zdá nebyť špeciálne značené. Zápis <^me-ni-il> však môže zapisovať aj prítomné [ʔ]. Ďalej je treba poukázať na skutočnosť, že <^me-ni-il> je štandardná transliterácia v ORACC, znak <il> je však možné čítať aj ako logogram <DINGIR> (ako je vskutku čítané pri niektorých iných menách aj v tu analyzovanom korpuse), v takom prípade zápis o prípadnom reflexe /^ʔ/ nevyvedá nič.

Uprostred slova sa /^ʔ/ vyskytuje v menách:

Abdi-Li^ʔti – ^mab-di-li-i^ʔ-ti < /^sbdl^ʔt/

Aḫi-Miti – ^ma-ḫi-mi-ti, ^ma-ḫi-me-ti < /^ʔḫm^ʔt/

V jednom mene nie je /^ʔ/ značené, v druhom sa objavuje <^ʔ>. Etymológia je nejasná, ak budeme predpokladať na základe možnej etymológie a akkadského prepisu pozíciu pôvodného /^ʔ/ V_C, je možné, že /^ʔ/ ani v pôvodnom tvare nebolo vyslovované. Zápis <^ʔ> tak môže značiť len dlhý vokál.

Pôvodné západosemitské /^s/ nie je v slovnom anlaute nijak značené. Toto nevyvedá nič o jeho vnímaní hovoriacimi akkadčiny, ktorí túto fonému najskôr vnímali ako podobnú /^ʔ/. /^ʔ/ však nie je na začiatku slova klinopisom značené. Na začiatku druhého slova v mene sa nachádza v menách:

Aja-Ammu – ^ma-a-am-mu, ^ma-a-mu < /ʔj^sm/

Kamas-Ḥalta – ^mka-ma-as-ḥal-ta-a < /kmš^sʔ/

V mene Aja-Ammu zápis špeciálne pôvodné /^s/ nezapisuje, pravdepodobne v tomto prípade nebolo vnímané. V mene Kamas-Ḥalta sa výnimočne objavuje pôvodné /^s/ zapísané pomocou <ḥ>. Toto je jediný doklad zápisu /^s/ takýmto spôsobom, a teda vyžaduje vysvetlenie. Etymologizácia s /^s/ je všeobecne prijímaná, objavuje sa napríklad aj v PNA. Vzhľadom na ojedinelosť a nepravidelnosť tohto javu (aspoň v rámci pozorovaného materiálu) sa však nezdá byť veľmi pravdepodobné, že by pôvodná fonéma mala byť /^s/. Alternatívne je možné postulovať pôvodný tvar vo forme /kmš^gʔ/ „Kemoš prikryl/ochránil“. V tomto prípade by <ḥ> odpovedalo pôvodnému /^g/. V tu sledovanom korpuse sa nikde inde /^g/ nevyskytuje, takže nie je zrejmé, ako by bolo zapisované, na základe iných textov však môžeme tvrdiť, že (reflex) /^g/ mohlo byť zapisované pomocou <ḥ>. Vždy je však potrebné mať na mysli ortografickú variantnosť a nevylučovať možnosť, že sa skutočne jedná o netradičný zápis pôvodného /^s/.

Uprostred slova je pôvodné /^s/ značené pomerne pravidelne. Vyskytuje sa v troch lexémach:

Ba^ʔal < /b^sʔ/

Bi^ʔdi < /b^sd/

Jati^ʔe < /jθ^s/

Zápisy s <ʔ> sa v slove Ba^ʔal objavujú v šiestich z deviatich mien, kde sa táto lexéma objavuje, ani ostatné zápisy prítomnosť [ʔ] nevylučujú. <ʔ> sa objavuje aj vo všetkých zápisoch slov Bi^ʔdi a Jati^ʔe. Z tejto pravidelnosti používania zápisu s <ʔ> sa dá usudzovať, že uprostred slova (pravdepodobne V_V) bolo pôvodné /^s/ vnímané a zapisované ako /^ʔ/.

V menách It^ʔamar a Mati^ʔ-II môže <ʔ> takisto zachytávať pôvodné /^s/ nachádzajúce sa pravdepodobne na konci prvého slova tvoriaceho meno.

Na konci slova sa pôvodné /^s/ objavuje v troch pozorovaných menách:

Abi-Jate[?] < /[?]bjθ^s/

Awsea[?] < /hwš^s/

Jat[?]a / Jauta[?] < /jθ^s/

Väčšina zápisov všetkých troch mien obsahujú zápis <[?]>. Pri takejto pravidelnosti sa len ťažko dá uvažovať nad možnosťou, že tento zápis značí len dlhý koncový vokál. Pravdepodobnejší sa zdá predpoklad, že koncové /s/ bolo akkadskými hovoriacimi vnímané, a teda značené aj v akkadských prepisoch daných mien.

Pôvodné západosemitské /h/ je vo všetkých desiatich menách, v ktorých bolo prítomné, zapisované pomocou <h>. Takto je zapisované na začiatku, uprostred aj na konci slova. Tento zápis potvrdzuje, že hovoriaci akkadčiny pôvodné /h/ jednoznačne vnímali.

Pôvodné západosemitské /h/ sa objavuje v troch menách, vo všetkých troch ale predstavuje rovnakú lexému. Vo všetkých troch prípadoch je zapisované pomocou <h>. Toto odpovedá výsledkom spracovania prevzatých slov, kde bolo pôvodné /h/ adaptované a zapisované ako akkadské /h/.

Pôvodné západosemitské /h/ sa objavuje v šiestich menách v troch rôznych lexémach. Na začiatku slova sa nachádza v jednom slove:

Awsea[?] – ^ma-ú-si-[?]i < /hwš^s/

Pôvodné /h/ nie je v akkadskom zápise nijak značené.

V strede slova sa objavuje v piatich menách; v mene Uabu a štyroch menách obsahujúcich meno Jahve. Meno Uabu:

Uabu – ^mú-a-bu < /whb/

/h/ sa pravdepodobne nachádzalo v pozícii _C, v akkadskom prepise nie je nijak značené. Zvyšné štyri mená obsahujú meno boha Jahveho, ktorého pôvodný tvar nie je istý. Vzhľadom na zápisy mien v tu pozorovanom zozname je možné pre tieto formy predpokladať pôvodný tvar /jahu/, v tomto prípade by pôvodné /h/ bolo v intervokalickej pozícii. V žiadnom zápise tohto mena sa neobjavuje špecifický zápis pôvodného /h/.

Na základe zápisov týchto mien sa dá predpokladať, že západosemitské /h/ nebolo hovoriacimi akkadčiny vnímané. Žiadne z pozorovaných prevzatých slov neobsahovalo v pôvodnom tvare /h/, takže tieto výsledky nemôžu slúžiť na potvrdenie tendencií pri jeho prípadnom adaptovaní, je však možné usudzovať, že k prípadnej fonetickej adaptácii západosemitského /h/ by nedošlo a daná fonéma by bola vypustená. Fonologická adaptácia je nejasná, najpravdepodobnejšiou sa zdá byť adaptácia na /ḥ/, adaptácia na /ʕ/ je otázna.

Západosemitské /ḡ/ sa možno objavovalo v jednom mene, kde by bolo zapisované s <ḡ>, etymológia je však neistá a preto musia prípadné závery zostať otázne. Pri povahe vnímania ostatných pozorovaných foném sa však zdá pravdepodobné, že by aj /ḡ/ bolo hovoriacimi akkadčiny vnímané.

Prepisy západosemitských hrdelných hlások do klinopisu nasledujú tieto pravidlá:

/h/ > ∅	/h/ > <ḥ>
/ʕ/ > ∅ / <ʕ>	/ḥ/ > <ḥ>
/ʕ/ > <ʕ> / ∅ / (<ḥ> (?))	/ḡ/ > (<ḡ> (?))

/h/ nie je vnímané. /ʕ/ a /ʕ/, v prípade, že sú vnímané, sú považované za blízke akkadskému /ʕ/. /ḥ/ a /ḥ/ (možno aj /ḡ/) sú vnímané ako podobné akkadskému /ḥ/. Tieto vzorce odpovedajú výsledkom analýzy prevzatých slov a väčšinou aj predpokladaným fonologickým adaptáciám. Keďže tieto zápisy odpovedajú spôsobu, ktorým boli hrdelné hlásky adaptované v prevzatých slovách, je možné výsledky analýzy korpusu prevzatých slov považovať za relevantné.

4.4. Reflex laryngály ako doplnujúce kritérium západosemitského prevzatého slova v akkadčine

Pozorované vzory adaptovania jednotlivých hrdelných hlások hovoriacimi akkadčiny pri preberaní cudzích slov, ako boli určené analýzou materiálu v predchádzajúcich častiach práce, môžu byť použité ako dodatočné kritérium pri určovaní, či sa pri konkrétnej lexéme môže jednať o prevzaté slovo alebo nie. Ak reflex pôvodnej laryngály v akkadskom tvare neodpovedá pravidlám adaptácie hrdelných hlások akkadčinou, pravdepodobne sa o prevzaté slovo jednať nebude. Toto kritérium má ale len obmedzenú platnosť, keďže nie je možné vylúčiť prípadnú adaptáciu pôvodnej západosemitskej hlásky iným spôsobom, než ktorý

bol v práci pozorovaný, v závislosti od spôsobu, akým sa konkrétna lexéma do akkadčiny dostala. Samostatne preto môže nanajvýš spochybňovať pôvod lexémy v západosemitskom jazyku, pri už existujúcich pochybnostiach o takomto pôvode určitej lexémy môže nezvyčajný reflex laryngála potom slúžiť ako dodatočný argument na zavrnutie západosemitského pôvodu. Ak reflex pôvodnej hrdelnej hlásky pozorovaným pravidlám adaptácie odpovedá, môže byť táto lexéma braná do úvahy ako možné prevzaté slovo, je však potrebné brať na vedomie, že sa v žiadnom prípade nejedná o dôkaz západosemitského pôvodu danej lexémy.

Aplikácia kritérií vylučujúcich alebo spochybňujúcich status akkadských lexém ako prevzatých slov zo západosemitských jazykov vyčlenila niekoľko lexém, u ktorých je možné predpokladať, že sa jedná o prevzaté slová. Dodatočným aplikovaním kritéria „správny reflex pôvodnej laryngály“ je azda možné tento zoznam mierne upresniť.

Reflexy pôvodných laryngál v korpuse možných prevzatých slov sú prezentované v nasledujúcej tabuľke:

Lexéma a preklad	Západosemitský ekvivalent	Výskyt	Hrdelná hláska/jej pozícia
/abbālu/ „smútok/smutný“	< aram. $\sqrt{b}l$?/zač.	$l^?$ > \emptyset
/akkadi(u)/ „kohút“	sýr. $l^?kdy/$?/zač.	$l^?$ > \emptyset
/anīna/ „hľ“	aram. $\sqrt{s}ny + /ni/$	$s/R1$	$s/$ > \emptyset
/ašūdu/ „pokrm“	aram. $l^?šw/ / /šwt^?/$?/zač.	$l^?$ > \emptyset
/bu ² šu/ „zlá (rastlina)“	cpa./sam. $/b^?š(w)/$?/str.	$l^?$ > $l^?$
/gummātu/ „leto“	aram. $/ḫwmh/ / /ḫwmt^?/$	$ḫ/$ zač.	$/ḫ/ > /g/$
/ḫahḫu/ „tř“	hebr. $/ḫwh/$	$ḫ/$ zač.; $ḫ/$ kon.	$/ḫ/ > /ḫ/$
/ḫallatu/ „druh výnosu“	aram. $l^?llh/ / l^?llt^?/$	$ḡ/$ zač.	$/ḡ/ > /ḫ/$
/ḫalpu/ „náhradník“	nabat. $/ḫlp/$	$ḫ/$ zač.	$/ḫ/ > /ḫ/$
/ḫamīmu/ „druh korenia“	sýr. $/ḫmm/$	$ḫ/$ zač.	$/ḫ/ > /ḫ/$
/ḫarāra/ „námietka, spor“	jpa./jba. $/ḫrr/$	$ḫ/$ zač.	$/ḫ/ > /ḫ/$

/ḥarurtu/ „hrdlo“	sýr. /ḥrwšh/ / /ḥrwštʔ/	ḥʔ/zač.	/ḥ/ > /ḥ/
/ḥattik(u)/ „kus mäsa“	< laram. √ḥtk	ḥʔ/zač.	/ḥ/ > /ḥ/
/ḥeslu/ „odkojený“	laram. √ḥsl	ḥ/zač.	/ḥ/ > /ḥ/
/ḥiʔālu/ „vojenská jednotka“	aram. /ḥyl/	ḥ/zač.	/ḥ/ > /ḥ/
/leḥmu/ „chlieb“	aram. /ḥm/	ḥ/str.	/ḥ/ > /ḥ/
/maqatṭu(tu)/ „druh odevu“	sýr. /mqʔtʔ/	ʕ/str.	/ʕ/ > ∅
/qettāʔu/ „strihač (trstiny)“	< laram. √qʔʕ	ʕ/kon.	/ʕ/ > /ʔ/
/teʔiqtu/ „rana“	< aram. √ʕwq	ʕ/str.	/ʕ/ > /ʔ/
/ummu/ „kanál“	laram. /ʔm/	ʔ/zač.	/ʔ/ > ∅
/uzāru/ „odev“	laram. /ʔyʔr/	ʔ/zač.	/ʔ/ > ∅

Tabuľka 3 Reflexy hrdelných hlások v možných zsem. prevzatých slovách v akkadčine

Tendenciám adaptácie hrdelných hlások stanoveným pozorovaním korpusu v predchádzajúcich častiach práce neodpovedá len lexéma /gummātu/, kde by pôvodné /ḥ/ malo mať reflex /g/. Lexéma sa objavuje len v korpuse *Murašû archívu* z perzskej doby. *Von Soden* na základe tohto a ďalších dvoch otáznych prípadov postuluje možnosť aram. /ḥ/ → [ɣ] / _m (von Soden 1959: 149), toto ale musí zostať otáznе. Nie je celkom zjavné, prečo by /ḥ/ malo naberať znelosť len pred /m/, v dvoch prípadoch, ktoré uvádza, navyše /g/ nestojí priamo pred /m/, ale je od neho oddelené vokálom, tretí prípad je aramejský prepis slova Ekbatana (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎠 /ʔaḥmētā/), konkrétna výslovnosť ale nie je istá (Choksy 2015: 394), a odvodzovať od tohto prepisu výslovnosť /ḥ/ v aramejčine ako [ɣ] je veľmi neisté. Lexému /gummātu/ je preto možné považovať za nespĺňajúcu kritérium „reflex pôvodnej laryngály“.

V lexéme /ḥallatu/ by malo byť /ḥ/ reflexom /ḡ/. Zdrojové slovo žiadneho z určitých prevzatých slov neobsahovalo pôvodne túto fonému a nejednoznačné sú v tomto ohľade aj vlastné mená, preto je nemožné jednoznačne zhodnotiť, ako by bolo /ḡ/ adaptované, a teda ani určiť, či sa v prípade tejto lexémy môže jednať o prevzaté slovo.

5. Záver

V práci boli stanovené vzorce adaptácie západosemitských hrdelných hlások hovoriacimi akkadčiny pri preberaní západosemitských slov do akkadčiny a ich adaptovaní akkadskému fonologickému systému. Tieto vzorce boli stanovené na základe analýzy reflexov hrdelných hlások v korpuse 23 prevzatých slov zo zsem. jazykov. Počet lexém adaptujúcich jednotlivé zsem. hrdelné hlásky je pritom značne odlišný; zsem. /h/ bolo adaptované v 10 pozorovaných lexémach, zsem. /s/ v 7 lexémach, zsem. /h/ v 3 lexémach a zsem. /ʔ/ v 3 lexémach. Zsem. /h/ a /g/ nebolo v sledovanom korpuse adaptované. Pomerne veľké kvantitatívne rozdiely v počte príkladov dokladajúcich adaptačné stratégie jednotlivých zsem. hrdelných hlások činia závery adaptácie hrdelných hlások stanovené s pomocou väčšieho korpusu (/h/ a /s/) spoľahlivejšie a prijateľnejšie než ostatné, vo všetkých prípadoch však bolo možné stanoviť pomerne jednoznačné a prijateľné závery, prípadná nejednoznačnosť je vždy dobre vysvetliteľná.

Tieto výsledky boli ďalej podporené stanovením vzorcov *percepce* týchto hlások hovoriacimi akkadčiny na základe analýzy prepisov do klinopisu 42 vlastných mien obsahujúcich zsem. hrdelné hlásky z korpusu časti novoasýrskych kráľovských nápisov. Zsem. /ʔ/ sa objavuje v 17 z týchto mien, zsem. /h/ v 6, zsem. /s/ v 26 alebo 25, zsem. /h/ v 9, zsem. /h/ v 3 a zsem. /g/ v 1 alebo žiadnom. Výsledky týchto dvoch analýz si odpovedajú a umožňujú stanoviť pomerne jednoznačné vzorce.

Analýza prepisov západosemitských mien v klinopise umožňuje stanoviť nasledujúcu hierarchiu:

/h/ > ∅

/h/ > <h>

/ʔ/ > ∅ / <ʔ>

/h/ > <h>

/s/ > <ʔ> / ∅ / (<h> (?))

/g/ > (<h> (?))

/h/ nebolo v sledovanom materiáli hovoriacimi akkadčiny zachytené v žiadnom mene, v ktorom sa objavuje. /ʔ/ takisto nemuselo byť hovoriacimi akkadčiny zachytené, pomerne často ale nie je vylúčené, že /ʔ/ nebolo realizované ani v pôvodnom západosemitskom tvare, resp. sa objavuje v pozícii, v ktorej ho klinopis neumožňuje zaznamenať, aj keby bolo vnímané. Jednoznačné doklady neregistrovania /ʔ/ poskytujú prepisy, v ktorom sa stráca /ʔ/ aj nasledujúci vokál

v slovnom anlaute. V iných prípadoch však mohlo byť vnímané, čo dokazujú zápisy s <ʔ>, predovšetkým uprostred slova, presná pozícia je vzhľadom k nejasej vokalizácii neistá.

/s/ sa v prepisoch objavuje omnoho systematickejšie, prepisované býva s <ʔ>. V slovnom anlaute nemá byť v klinopise akým spôsobom značené, uprostred a na konci slova sa však objavuje v prepisoch takmer všetkých mien, aj keď existuje variantnosť zápisov a nie všetky varianty zápisu určitého mena /s/ zapisujú. Napriek tomu je však vzhľadom k frekvencii zápisov s <ʔ> možné hodnotiť, že /s/ bolo hovoriacimi akkadčiny vnímané intenzívnejšie. O tom svedčí aj skutočnosť, že v prepise žiadneho mena nedochádza k odpadnutiu prvej slabiky slova, v ktorej je /s/ na pozícii *onsetu*.

/h/ je stabilne vnímané vo všetkých pozíciách a systematicky prepisované s <h>.

/ḥ/ je systematicky vnímané vo všetkých pozíciách a zapisované pomocou <ḥ>.

Môžeme stanoviť, že hovoriacimi akkadčiny boli najslabšie vnímané glotálne fonémy. /h/ nebolo vnímané vôbec, /ʔ/ sa takisto často strácalo. Faryngálne fonémy boli vnímané intenzívnejšie, /s/ pravdepodobne vo väčšine prostredí, aj keď niekedy mohlo byť považované za príliš nevýrazné pre zápis. Ak boli vnímané, boli považované za akusticky blízke akkadskému /ʔ/. /h/ je pravidelné zachycované v zápise. Neznená velárna frikatíva /ḥ/ bola takisto pravidelne zachycovaná. /h/ aj /ḥ/ boli považované za akusticky blízke akkadskému /ḥ/. Na základe tejto hierarchie môžeme predpokladať, že stabilne vnímané by bolo aj /ġ/, aj keď prípadný prepis musí zostať nejasný.

Tieto výsledky sa zhodujú s výsledkami analýzy adaptácie západosemitských laryngál hovoriacimi akkadčiny počas procesu adaptácie prevzatých slov do akkadčiny, predstavujúcimi hlavný cieľ práce. V práci boli určené nasledovné vzorce adaptácie:

(zsem. /h/ > akkad. Ø / /ḥ/ (?))

zsem. /h/ > akkad. /ḥ/

zsem. /ʔ/ > akkad. Ø / /ʔ/ (?)

zsem. /h/ > akkad. /ḥ/

zsem. /s/ > akkad. /ʔ/ / Ø (?)

(zsem. /ġ/ > akkad. /ḥ/ / /g/ (?))

Pôvodné západosemitské /h/ sa v korpuse analyzovaných slov neobjavuje. Pôvodné západosemitské /ʔ/ nie je v korpuse analyzovaných lexém preberané, v určitých pozíciách by však možno mohlo byť adaptované ako /ʔ/ - vzhľadom na spôsoby prepisu tejto fonémy vo vlastných menách a skutočnosť, že táto fonéma pravdepodobne bola súčasťou akkadského fonologického systému - toto však musí zostať otázne. /s/ je adaptované ako /ʔ/, konkrétna realizácia variuje medzi [ʔ] a [∅] v závislosti od prostredia, nasledujúc akkadskú fonotaktiku /ʔ/ (nie celkom jasnú, vid' vyššie 2.5). Alternatívne je možné tvrdiť, že v niektorých pozíciách táto fonéma takisto nie je do akkadských foriem prevzatých slov adaptovaná. V prípade obidvoch foném každopádne nikdy nedochádza k adaptácii, ktorá by spôsobila stratu pozície pôvodne obsadenej /ʔ/ alebo /s/, a teda zmenu slabičnej štruktúry, relevantnosť tohto pozorovania je však veľmi otázná vzhľadom k minimu prípadov, kde by sa tieto fonémy nachádzali v intervokalickej pozícii. Vzhľadom na pravidelnosť adaptovania zsem. /s/ na akkad. /ʔ/ (resp. ∅) sa zdá byť opodstatnené interpretovať zápisy reflexu pôvodného /s/ pomocou <h> ako snahy jednoznačne zachytiť *prítomnosť* prvku v klinopise a nevypovedajú nič o prípadnej adaptácii daného prvku hovoriacmi akkadčiny. O tom svedčí aj skutočnosť, že zápisy pochádzajú z doby, kedy sa s akkadčinou ako so živým jazykom ani neráta. Pôvodné zsem. /h/ a /h/ sú stabilne adaptované a realizované ako /h/ vo všetkých prípadoch. /g/ sa v korpuse takisto neobjavuje.

Charakter vyššie pozorovanej adaptácie je prakticky nemožné určiť. Sledované adaptácie sú fonologicky najpravdepodobnejšie, zhodujú sa však s výsledkami analýzy sledujúcej akustické vnímanie týchto hlások hovoriacmi akkadčiny, takže nie je možné určiť, či sú pozorované adaptácie naozaj fonologicky motivované. Situáciu by mohli pomôcť objasniť doklady adaptácie zsem. /h/, ktoré akusticky pravdepodobne nebolo hovoriacimi akkadčiny vnímané. Ak by existoval doklad jeho adaptácie na /h/, čo je dobre doložená fonologická adaptácia a mal by ju umožňovať aj fonologický systém akkadčiny⁴⁰, bolo by možné túto adaptáciu považovať za fonologickú. Takéto doklady však sledovaný korpus neobsahuje. Možnosť, že sa jedná o fonologickú adaptáciu, je možno ponúkaná adaptáciou zsem. /ʔ/. Vo všetkých troch lexémach obsahujúcich /ʔ/ sa táto fonéma nachádza na začiatku slova a vo všetkých troch prípadoch sa prvá slabika, ktorá pôvodne

⁴⁰ Prípadná adaptácia /h/ → /ʔ/ je otázná, vid' sekciu 2.7.

začínala na /ʔ/, objavuje aj v adaptovanom tvare. Analýza akustického vnímania /ʔ/ v pozícii slovného anlautu hovoriacimi akkadčiny ukázala, že v tejto pozícii môže byť /ʔ/ ignorované, čo môže viesť až k odpadnutiu celej prvej slabiky. Ak je teda v prevzatých slovách táto slabika zachovávaná vo všetkých prípadoch, môže to svedčiť o znalosti fonologickej štruktúry adaptovanej lexémy hovoriacimi akkadčiny. V takom prípade by bolo možné predpokladať skôr fonologickú adaptáciu⁴¹. Charakter a množstvo dokladov však nedovoľujú, aby bola takáto úvaha inou než špekulatívnou.

Znovu je možné pozorovať slabšie/nepravidelnejšie adaptovanie /ʔ/ a /ʕ/ a jednoznačné adaptovanie /ħ/ a /h/, resp. hierarchiu vnímania a adaptácie hrdelných hlások od najslabších glotálnych po najsilnejšie velárne. Pri jednoznačnosti vnímania a preberania faryngál je zjavne rozhodujúca úroveň frikatívnosti. Prípadná adaptácia zsem. /h/ zostáva otáznou, zsem. /g/ by vzhľadom na tendencie pozorované pri adaptovaní prevzatých slov aj pri prepisoch vlastných mien malo byť adaptované, konkrétna stratégia adaptácie je nejasná.

Doložené pozorované vzorce adaptácie odpovedajú všeobecným tendenciám pozorovaným pri adaptácii hrdelných hlások aj predpokladaným vzorcom adaptácie postulovaným pre akkadčiny (viď sekciu 2.7). Dá sa teda zhodnotiť, že akkadská adaptácia hrdelných hlások typologicky odpovedá adaptačným vzorcom sledovaným v iných jazykoch.

Ďalej bolo pozorované, že pôvodné vokály sú preberané do akkadských tvarov bez zmeny ich kvality. Výnimkou sú slovesné korene, ktorých druhý radikál je faryngála. Tieto slovesá sú začleňované do akkadského systému ako slovesá e-triedy. Aj tu je však evidencia značne obmedzená – jedná istá a jedna možná lexéma.

Takto stanovené pravidlá adaptácie hrdelných hlások v prevzatých slovách môžu byť ďalej použité ako jedno z doplnujúcich kritérií, ktoré môžu byť zohľadnené pri rozhodovaní, či konkrétna lexéma môže byť považovaná za prevzaté slovo. Vzhľadom na nejasnosti procesu preberania jednotlivých lexém v akkadčine je však

⁴¹ Pravdepodobnosť fonologickej adaptácie stúpa so znalosťami L2, a teda aj fonologickej štruktúry zdrojových lexém (viď vyššie 2.6). Najpravdepodobnejšie je – tak, ako bolo zhodnotené už v príslušnej podkapitole – že sa aj v prípade adaptácie prevzatých slov do akkadčiny v skutočnosti jedná o kombináciu fonologickej a fonetickej (akustickej) adaptácie.

jeho aplikovateľnosť obmedzená. Toto kritérium nemôže byť použité samostatne ani na stanovenie, či sa pri konkrétnom zápise jedná o materiál západosemitského pôvodu (napr. západosemitské slovo zapísané klinopisom,...), keďže zápis odchyľujúci sa od vzorcov pozorovaných v tejto práci môže odzrkadľovať alternatívnu ortografiu alebo preferencie a fonetické vnímanie konkrétneho zapisovateľa. Aplikovaním tohto kritéria na korpus možných prevzatých slov však bolo možné tento korpus mierne zredukovať. Na toto kritérium je azda možné prihliadať aj pri určovaní možnosti západosemitského pôvodu ďalších lexém, pri ktorých bude tento pôvod na základe iných kritérií nejasný.

Zoznam použitej literatúry

AHw – von Soden, W. 1965 – 1974. *Akkadisches Handwörterbuch*. 3 vols. Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag.

Baldi, S. 2012. Arabic Loans in East African Languages through Swahili: A Survey. In *Folia Orientalia* 49 (2012). Kraków: COSPAS, s. 37-52.

Batais, S. 2019. Consonantal Adaptation of Arabic Loanwords in Kiswahili and Kisukuma: A Phonological Explanation. In *Advances in Language and Literacy Studies* 10 No. 2 (2019). Melbourne: Australian International Academic Centre, s. 85-94.

Beyer, K. 1984. *Die aramäischen Texte vom Toten Meer: samt d. Inschr. aus Palästina, d. Testament Levis aus d. Kairoer Genisa, d. Fastenrolle u. d. alten talmud. Zitate: aramaist. Einl., Text, Übers., Deutung, Grammatik/Wörterbuch, dt.-aram. Wortliste, Reg.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Blau, J. 1982. On Polyphony in Biblical Hebrew. In *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities, Vol. 6 No. 1* (1982). Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities, s. 105-181.

Brockelmann, C. 1908. *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen, I Band: Laut- und Formenlehre*. Berlin: Reuther und Reichard.

CAD – Gelb, I. J. et al. 1956 – 2010. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. 21 vols. Chicago: Chicago University Press.

CAL – Kaufman, S. A. et al. *The Comprehensive Aramaic Lexicon* (<https://cal.huc.edu>) [navštívené 23. 4. 2023].

CAD – Black, J. – George, A. – Postgate, N. (eds.). 2000. *A Concise Dictionary of Akkadian*. 2. vyd. Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag.

Cross, F. M. - Huehnergard, J. 2003. The Alphabet on a Late Babylonian Cuneiform School Tablet. In *Orientalia* 72 No. 2 (2003). Roma: GBPress, s. 223-228.

DJBA – Sokoloff, M. 2002. *A dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic periods*. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press.

DNSWI – Hoftijzer, J – Jongeling, K. 1995. *Dictionary of the North-West Semitic Inscriptions*. 2 vols. Leiden: Brill.

- Fitzmyer, J. A. 1979. *A wandering Aramean*. Chico: Scholars Press.
- GAG – von Soden, W. 1995. *Grundriss der akkadischen Grammatik*. 3. vyd. Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico.
- Geller, M. J. 2006. Philology versus Linguistics and Aramaic Phonology. In *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 69 No. 1 (2006). Cambridge: Cambridge University Press, s. 79-89.
- Ges. – Donner, H. (ed.). 2013. *Wilhelm Gesenius. Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. 18. vyd. Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag.
- Gzella, H. 2011. Imperial Aramaic. In Weninger, S. (ed.) *The Semitic Languages: an international handbook*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 574-586.
- Gzella, H. 2015. *A cultural history of Aramaic: from the beginnings to the advent of Islam*. Leiden/Boston: Brill.
- Hackl, J. 2013. On the etymology of shekel fractions in the Hellenistic period. In *NABU 2013, No. 2*. Paris: SÉPOA, s. 57-59.
- Hackl, J. 2021a. Late Babylonian. In Vita, J. P. (ed.) *History of the Akkadian Language*. Leiden/Boston: Brill, s. 1431-1458.
- Hackl, J. 2021b. The Death of Akkadian as a Written and Spoken Language. In Vita, J. P. (ed.) *History of the Akkadian Language*. Leiden/Boston: Brill, s. 1459-1477.
- Hashemi, E. S. 2014. Phonological Adaptation of Arabic Loan Words in Persian: Consonants. In *International Journal of Humanities and Social Science* 4 No 6(1) (2014). New York: Centre for Promoting Ideas, s. 225-236.
- Haspelmath, M. 2009. Lexical borrowing: Concepts and issues. In Haspelmath, M. – Tadmor, R. (eds.) *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook*. Berlin: De Gruyter, s. 35-54.
- Hasselbach-Andee, R. 2019: Akkadian. In Huehnergard, J. – Pat-El, N. (eds.) *The Semitic Languages*. 2. vyd. Abingdon: Routledge, s. 95-116.

- Hasselbach-Andee, R. 2020. Multilingualism and Diglossia in the Ancient Near East. In Hasselbach-Andee, R. (ed.) *A Companion to Ancient Near Eastern Languages*. Hoboken: Blackwell, s. 457-470.
- Hämäläinen-Anttila, J. 2000. *A Sketch of Neo-Assyrian Grammar*. Helsinki: NATCP.
- Heffernan, K. 2005. Phonetic similarity and phonemic contrast in loanword adaptation. In *Toronto Working Papers in Linguistics 24* (2005). Linguistics Graduate Course Union, s. 117-123.
- Hess, Ch. W. 2021. (Early) Neo-Babylonian. In Vita, J. P. (ed.) *History of the Akkadian Language*. Leiden/Boston: Brill, s. 1396-1430.
- Huehnergard, J. 2008. *Ugaritic vocabulary in syllabic transcription - revised edition*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Huehnergard, J. 2011. *A grammar of Akkadian*. 3. vyd. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Huehnergard, J. 2019: Proto-Semitic. In Huehnergard, J. – Pat-El, N. (eds.) *The Semitic Languages*. 2. vyd. Abingdon: Routledge, s. 49-79.
- Chang, Ch. B. 2008. Phonetics vs. Phonology in Loanword Adaptation: Revisiting the Role of the Bilingual. In *Berkeley Linguistics Society 34* (2008). Washington: Linguistic Society of America, s. 61-72.
- Cherry, Z. 2017. *Aramaic Loanwords in Neo-Assyrian 900-600 B.C.* Uppsala: Uppsala University.
- Choksy, J. K. 2015. Religious Sites and Physical Structures. In Stausberg, M – Sohrab-Dinshaw Vevaina, J. – Tessmann, A. (eds.) *Companion to Zoroastrianism*. Chichester: Wiley Blackwell, s. 393-406.
- Kaufman, S. A. 1974. *The Akkadian Influences on Aramaic*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Kogan, L. 2011a. Proto-Semitic Lexicon. In Weninger, S. (ed.) *The Semitic Languages: an international handbook*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 179-258.
- Kogan, L. 2011b. Proto-Semitic Phonetics and Phonology. In Weninger, S. (ed.) *The Semitic Languages: an international handbook*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 54-151.

- Kuhrt, A. 1997. *The Ancient Near East*. 2 vols. Abington: Routledge.
- Labat, R. – Malbran-Laban, F. 1995. *Manuel d'Épigraphie Akkadienne*. Paris: Geuthner.
- LaCharité, D. – Paradis, C. 2005. Category Preservation and Proximity versus Phonetic Approximation in Loanword Adaptation. In *Linguistic Inquiry* 36 No. 2 (2005). Cambridge: MIT Press, s. 223-258.
- Mankowski, P. V. 2000. *Akkadian loanwords in biblical Hebrew*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Mayer, W. R. 1985. Zur Unterteilung des Sekels im spätzeitlichen Babylonien. In *Orientalia* 54 No. 1/2 (1985). Roma: GBPress, s. 203-215.
- McCarthy, J. J. 1994. The phonetics and phonology of Semitic pharyngeals. In Keating, P.A. (ed.) *Phonological Structure and Phonetic Form: Papers in Laboratory Phonology III*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 191-233.
- Millard, A. R. 1976. Assyrian Royal Names in Biblical Hebrew. In *Journal of Semitic Studies* 21 (1976). Manchester: Oxford University Press, s. 1-14.
- Muraoka, T. – Porten, B. 1998. *A Grammar of Egyptian Aramaic*. Leiden/New York/ Köln: Brill.
- Neef, H.-D. 2018. *Arbeitsbuch Biblisch-Aramäisch*, 3. vyd. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Paradis, C. – LaCharité, D. 2001. Guttural deletion in loanwords. In *Phonology* 18 (2001). Cambridge: Cambridge University Press, s. 255-300.
- Peperkamp, S. – Dupoux, E. 2003. Reinterpreting loanword adaptations: the role of perception. In Solé, M. J. – Recasens, D. – Romero, J. (eds.) *15th International Congress of Phonetic Sciences*. Barcelona: ICPhS, s. 367-370.
- Poplack, S. – Sankoff, D. 1984. Borrowing: the synchrony of integration. In *Linguistics* 22 (1984). Berlin/Boston: De Gruyter, s. 99-135.
- PNA – Radner, K. – Baker, H. D. (eds.). 1998 – 2011. *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*. 3 vols. Winona Lake: Eisenbrauns.

- Rosenthal, F. 1961. *A Grammar of Biblical Aramaic*. Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag.
- SED – Militarev, A. – Kogan, L. 2005. *Semitic Etymological Dictionary*. 2 vols. Münster: Ugarit-Verlag.
- Segert, S. 1986. *Altaramäische Grammatik*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie Leipzig.
- Steiner, R. C. 2005: On the dating of Hebrew sound changes (*Ḥ > Ḥ and *Ġ > Ġ) and Greek translations (2 Esdras and Judith). In *Journal of Biblical Literature* 124 No. 2 (2005). Atlanta: SBL Press, s. 229-267.
- Streck, M. 2011a. Akkadian and Aramaic Language Contact. In Weninger, S. (ed.) *The Semitic Languages: an international handbook*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 416-424.
- Streck, M. 2011b. Babylonian and Assyrian. In Weninger, S. (ed.) *The Semitic Languages: an international handbook*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 359-396.
- Streck, M. 2017. Late Babylonian in Aramaic Epigraphs on Cuneiform Tablets. In Berlejung, A. – Maeir, A. M. – Schüle, A. (eds.) *Wandering Arameans: Arameans Outside Syria*. Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag.
- Van De Mieroop, M. 2016. *A History of the ancient Near East ca. 3000-323 BC*. 3. vyd. Chichester: Wiley/Blackwell.
- Veldhuis, N. 2014. *History of the Cuneiform Lexical Tradition*. Münster: Ugarit-Verlag.
- von Soden, W. 1959. Aramäisches ḥ erscheint im Spätbabylonischen vor m auch als g. In *Archiv für Orientforschung* 19 (1959-1960). Wien: Universität Wien, s. 149.
- von Soden, W. 1966. Aramäische Wörter in neuassyrischen und neu- und spätbabylonischen Texten. Ein Vorbericht. I (agâ -*mūš). In *Orientalia* 35 No. 1 (1966). Roma: GBPress, s. 1-20.
- von Soden, W. 1968. Aramäische Wörter in neuassyrischen und neu- und spätbabylonischen Texten. Ein Vorbericht. II (n-z und Nachträge). In *Orientalia* 37 No. 3 (1968). Roma: GBPress, s. 261-271.

- von Soden, W. 1977. Aramäische Wörter in neuassyrischen und neu- und spätbabylonischen Texten. Ein Vorbericht. III. In *Orientalia* 46 No. 2 (1977). Roma: GBPress, s. 183-197.
- Yalwa, L. D. 1992. Arabic Loan Words in Hausa. In *Ufahamu: A Journal of African Studies* 20 No 3 (1992). Los Angeles: UCLA, s. 101-131.
- Watson, J. C. E. 2002. *The Phonology and Morphology of Arabic*. Oxford: Oxford University Press.
- Westenholz, A. 2007. The Graeco-Babyloniaca Once Again. In *Zeitschrift für Assyriologie* 97 (2007). Berlin/Boston: De Gruyter, s. 262-313.
- Woodington, N. R. 1982. *A Grammar of the Neo-Babylonian Letters of the Kuyunjik Collection*. Yale: unpublished PhD thesis.
- Zadok, R. 2021. On Aramaic Loanwords in Neo- and Late-Babylonian Texts: Introduction and Semantic-Topical Taxonomy (Part One). In *The IOS Annual vol. 21* (2021). Leiden/Boston: Brill, s. 71-135.
- Zadok, R. 2022. On Aramaic Loanwords in Neo- and Late-Babylonian Texts: Morphophonological Classification, Documentary Distribution, General Evaluation, and Conclusion (Part Two). In *The IOS Annual vol. 23* (2022). Leiden/Boston: Brill, s. 66-96.
- Zeroual, Ch. – Clements, G. N. 2015. The feature [pharyngeal]. In Rialland, A. – Ridouane, R. – van der Hulst, H. (eds.) *Features in Phonology and Phonetics*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 247-276.